

UiO : **Det juridiske fakultet**

Naturen som rettssubjekt

Kan miljøproblemene løses ved å gi naturen rettigheter?

Kandidatnummer: 517

Leveringsfrist: 25.11.2015

Antall ord: 17 835

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Bakgrunn og aktualitet	1
1.2	Problemstillinger.....	2
1.3	Metode, tematisk plassering og kildebruk	2
1.4	Begrepsavklaringer	3
1.5	Avgrensninger, videre fremstilling	4
2	TEORETISKE PERSPEKTIVER	5
2.1	Rettigheter og rettighetshaver	5
2.1.1	Rettighetsbegrepet.....	5
2.1.2	Rettighetenes grunnlag og naturens interesse	6
2.1.3	Rettssubjektivitet	7
2.1.4	Veien fra objekt til subjekt	7
2.2	Naturens iboende verdi	9
2.2.1	Ulike verdibegreper	9
2.2.2	Verdsettelse av naturen	10
2.2.3	Antroposentriske natursyn	11
2.2.4	Ikke-antroposentriske natursyn	11
2.2.5	Vergens betraktning av naturens interesser	13
2.2.6	Domstolenes betraktning av naturens interesser	13
2.2.7	Det siste menneske – et tankeeksperiment	14
2.3	Klassifisering av naturen	15
2.3.1	Hva er natur?	15
2.3.2	Inndeling etter et økosentrisk natursyn	15
2.3.3	Inndeling etter et biosentrisk natursyn	16
2.3.4	Fordeler ved biosentrisk inndeling	16
2.4	Naturrettighetenes innhold	18
2.4.1	Universelle naturrettigheter	18
2.4.2	Prosessuelle rettigheter	20
2.4.3	Rettighetskollisjoner	21
2.5	Håndhevelse av naturrettighetene	22
2.5.1	Søksmålsadgang etter dagens regelverk.....	22
2.5.2	Prosessuelle konsekvenser av naturrettigheter	23
2.5.3	Vergeløsningen	24
2.5.4	Domstolenes oppnevning og kontroll av vergen	25
2.5.5	Utvidet søksmålsadgang som alternativ	26
2.6	Naturens økonomiske verdi	27
2.6.1	Skader på naturen som en negativ ekstern virkning	27
2.6.2	Internalisering av kostnaden hos den ansvarlige	27
2.7	Oppsummering og konklusjon av den teoretiske fremstillingen	29
2.7.1	Oppsummering.....	29

2.7.2	Betraktninger om naturens interesser	29
2.7.3	Betraktninger om naturens inndeling	30
3	PRAKTISKE PERSPEKTIVER	31
3.1	Naturrettigheter i Ecuador	31
3.1.1	Bakgrunn	31
3.1.2	Klassifisering av naturen	31
3.1.3	Naturrettighetenes innhold	32
3.1.4	Håndhevelse av naturrettighetene	34
3.1.5	Konkrete rettsavgjørelser	36
3.2	Naturrettigheter i Bolivia	39
3.2.1	Bakgrunn	39
3.2.2	Klassifisering av naturen	39
3.2.3	Naturrettighetenes innhold	40
3.2.4	Håndhevelse av naturrettighetene	41
3.3	Naturrettigheter i New Zealand	43
3.3.1	Bakgrunn	43
3.3.2	Elven som rettssubjekt	43
3.3.3	Elvens interesser	44
3.3.4	Vergeløsning	45
3.4	Oppsummering og konklusjon av den praktiske fremstillingen	46
3.4.1	Oppsummering	46
3.4.2	Målsetting om et nytt samfunn	46
3.4.3	Naturrettighetenes utspring fra menneskerettigheter	47
4	AVSLUTTENDE BETRAKTNINGER	49
	LITTERATURLISTE	51

1 Innledning

1.1 Bakgrunn og aktualitet

Et levende naturmiljø er den grunnleggende forutsetningen for vår eksistens. Likevel lever vi på en måte som ødelegger livsgrunnlaget gjennom å belaste jordkloden utover dens tåleevne. Vi opplever i dag et naturmiljø hvor klimaet endrer seg, det biologiske mangfoldet forsvinner og havene forsures. Truslene tiltar i omfang og styrke,¹ fremdeles uten at vi har noen oppskrift på hvordan utviklingen kan snus.

Vår paradoksale adferd overfor naturen kan dels forklares i at vern av naturen er en såkalt "allmenn interesse": Slike interesser kjennetegnes ved at de har betydning for oss alle, men har utpregede ikke-økonomiske sider, og korresponderer bare svakt med vår egeninteresse.² Dette gir den enkelte insentiv til å handle i tråd med kortsiktige egeninteresser, og i strid med den allmenne interesse, også når det i det lange løp vil skade dem selv – den såkalte "allmenningens tragedie"³.

I stor grad er det offentlige myndigheter som skal motvirke dette ved å verne om naturinteressene, men så langt fungerer ikke dette tilfredsstillende. En faktor er vår tradisjonelle oppfatning av naturen som en ressurs, som fortrenger den fulle erkjennelsen av at vi er en avhengig og uatskillelig del av naturen. En slik antroposentrisk – menneskesentrert⁴ – tankegang er det grunnleggende i så vel nasjonal som internasjonal rett, slik at mer kortsiktige menneskelige interesser trekker opp rammene for hvordan vi skal omgås naturen.

Der naturinteressene ikke ivaretas tilfredsstillende av det offentlige bør private gis mulighet til å håndheve prosessuelle og materielle bestemmelser slik at naturen sikres et effektivt rettsvern. Som vi skal se er imidlertid denne adgangen begrenset, og da ofte slik at kun egne, økonomiske interesser lar seg håndheve. Naturen er ingen aktør som selv kan opptre rettslig, håndheve egne interesser eller søke erstattet skaden den er påført.⁵

Ideen om "naturrettigheter" er ment å avhjelpe denne svakheten ved å la naturen selv hevde egne rettigheter og sikre bedre representasjon av naturinteressene. I dette ligger altså at naturen betraktes som et rettssubjekt og gis subjektive rettigheter som kan håndheves ved hjelp av en menneskelig representant, for eksempel en oppnevnt verger. En slik koordinering av naturinteressene kan gi dem bedre representasjon og større tyngde i domstolene, enten disse er økonomiske, ikke-økonomiske,

¹ Se for eksempel WWF (2014) kapittel 1 og St. mld. nr. 26 (2006-2007) s. 15 flg.

² Johansen (1986) s. 387-388

³ Bugge (2011) s. 46

⁴ Bokmålsordboka (2015a)

⁵ Bugge (2011) s. 43-44

fremtidige eller nåtidige.⁶

Spiren til denne ideen ble sådd for snart 40 år siden av rettsfilosof Christopher D. Stone i artikkelen "Should Trees Have Standing?".⁷ Siden da har ideen vært gjenstand for omfattende teoretisk debatt. De siste årene har imidlertid teorien funnet veien ut i praksis og manifestert seg i rettigheter for naturen, særlig i Latin-Amerika og New Zealand. Det er derfor god grunn til å se nærmere på ideens grunnlag og levedyktighet.

1.2 Problemstillinger

Avhandlingens hovedproblemstilling er om subjektive rettigheter for naturen er egnet virkemiddel til å løse miljøproblemene verden står overfor, eller bidra til dette.

Et forsøk på å besvare avhandlingens hovedproblemstilling reiser en rekke teoretiske og praktiske underproblemstillinger. En av disse er hvorvidt naturen i det hele tatt kan være et rettssubjekt og rettighetshaver. Hvordan lar denne ideen seg begrunne i vårt moral- og natursyn? Med unntak av dyr har ikke naturen noen oppfatning om egen eksistens. Kan man likevel hevde at det finnes trekk ved naturen, interesser, som gir grunn til å si at trær eller fjell har en iboende verdi – en verdi for sin egen del?

Et annet aspekt er at eventuelle rettigheter må hevdes på vegne av noen – en del av naturen, et "naturobjekt". Hvordan trekke grensen for hva et naturobjekt er? Naturens bestanddeler er tett integrert med hverandre og har uklare grenser. I tradisjonell juridisk forstand skaper dette vanskeligheter når man skal avgjøre hvem som skal kunne påberope seg rettighetene av et tre, en skog eller et økosystem.

Når rettighetene først påberopes forutsetter dette dessuten en form for menneskelig representasjon, for eksempel en verge. Hvem kan opptre som verge? Og hvilken adgang skal vergen ha til å anlegge søksmål på vegne av naturen?

Vi skal også se hovedproblemstillingen i et praktisk perspektiv og undersøke hvordan naturrettigheter har latt seg oversette til praktiserbar rett. Den fulle dybden av spørsmålet lar seg ikke utforske innenfor avhandlingens ramme, men utvalgte temaer undersøkes, herunder hvordan naturrettighetene og søksmålsadgang er utformet og hvordan naturen eventuelt er inndelt.

1.3 Metode, tematisk plassering og kildebruk

Avhandlingen dreier seg om en ukonvensjonell nyvinning på miljørettens område, hvor perspektiver og erfaringer i stor grad må hentes fra teori og praksis fra ulike rettskulturer. Temaet faller i så måte utenfor rettsvitenskapens tradisjonelle kjerne – rettsdogmatikken. Mens vi der beskjefter oss med gjeldende rett på grunnlag av

⁶ Eckhoff (1980) s. 4

⁷ Stone (1972) s. 450-501

juridisk metode, skal vi i avhandlingen se på en idé som fremdeles befinner seg i støpeskjeen. Fremstillingen vil følgelig ikke direkte bygges på norsk eller andre rettskulturers juridiske metoder, selv om den knytter an til dette.

Avhandlingens tema er miljørettlig, men med en problemstilling som fordrer bredere og til dels globale perspektiver. Disse hentes fra flere ulike disipliner, slik som prosessrett, rettsøkonomi og rettsfilosofi. Dessuten vender vi gjennomgående tilbake til miljøfilosofiske betraktninger som grunnlag for de rettslige overlegninger.

Når det gjelder rettskildebruk har naturrettigheter svært begrenset utbredelse internasjonalt og i ulike lands miljølovgivning. Tilfanget av lovgivning og rettspraksis er dermed magert og begrenser seg til de land hvor naturrettigheter er tatt i bruk. Behandlingen av slike primære rettskilder fra andre rettskulturer må nødvendigvis bli noe grovmasket. Gjennomgående for avhandlingen er juridisk teori som den sentrale rettskilde.

1.4 Begrepsavklaringer

Å gjøre naturen til et rettssubjekt, og deretter tillegge naturen rettigheter, forutsetter at man har en forestilling om hvilken del av naturen er som subjekt.

Som et utgangspunkt kan naturen defineres som den delen av virkeligheten som er fremkommet ved organisk utvikling uten å være bearbeidet av mennesket.⁸ I avhandlingen forstås naturbegrepet imidlertid videre, til å også omfatte det vi normalt kaller det ytre miljø – de ytre livsvilkår og påvirkninger som en organisme, populasjon eller et samfunn utsettes for.⁹ Denne vide forståelsen av natur innebærer at begrepene natur og miljø brukes synonymt i avhandlingen.

Naturen kan deles inn i tre ulike størrelser som fremtrer som potensielle rettssubjekter og rettighetshavere: Levende naturobjekter, slik som trær eller dyr; ikke-levende naturobjekter som hav eller fjell; og samlebetegnelsen "naturprosesser" som her brukes om ikke-fysiske størrelser som sammenhenger, avhengigheter eller systemer i naturen. Et velkjent eksempel på sistnevnte er økosystemer, det vil si et samfunn av levende og ikke-levende naturobjekter.¹⁰ For enkelhets skyld brukes betegnelsen "naturobjekter" om alle tre størrelser.

Naturbegrepet i seg selv er imidlertid mangetydig og har ingen klare grenser nedad mot bakterier og virus eller oppad mot de ytre lag av atmosfæren eller det ytre rom. Når naturen opptrer som rettssubjekt må dermed disse grensene avklares nærmere; dette gjøres fortløpende og drøftes generelt under spørsmålet om klassifisering av naturen.

⁸ SNL (2009a)

⁹ SNL (2009b)

¹⁰ SNL (2009c)

Den rettslige håndhevelsen av naturrettighetene er et sentralt aspekt for avhandlingen. Vilkårene for å reise sak varierer imidlertid i ulike rettskulturer, slik at avhandlingen bruker "søksmålsadgang" som felles betegnelse av denne terskelen.

1.5 Avgrensninger, videre fremstilling

Den videre avhandlingen er todelt hvor vi først ser på teoretiske perspektiver ved naturrettigheter, herunder iboende styrker og svakheter ved konseptet på basis av dens miljøfilosofiske grunnlag. Dernest ser vi på de praktiske perspektivene, hvordan naturrettigheter blir praktisert i dag og hvor godt dette fungerer. Dette innebærer kun en drøftelse av rettigheter for naturen, ikke plikter, selv om dette også er drøftet i teorien.¹¹

Fremstillingen er begrenset til å omhandle sivilrettslige regler og privat håndhevelse av disse. Straffesanksjonerte naturrettigheter¹² behandles ikke. Det avgrenses også mot finansieringsspørsmål rundt håndhevelse av naturrettighetene, slik som retts-hjelpsmuligheter ved saksanlegg på vegne av naturen.¹³ Forholdet i etterkant av domsavsigelse, slik som fullbyrdelse, sanksjoner og spørsmål om rettskraft faller også i all hovedsak utenom fremstillingen.

Jeg kommer kort inn på ideen om dyrerettigheter i konklusjonen, men behandler ikke denne retningen eller dyrs iboende verdi utover dette.

Det redegjøres nærmere for naturrettigheter i Ecuador, Bolivia og New Zealand som de tre mest fremtredende eksemplene på land som omfavner ideen. Dette er imidlertid ingen uttømmende liste; anerkjennelse av naturrettigheter i lovgivningen er også aktuell i andre land, slik som Tyrkia¹⁴ og Nepal¹⁵, foruten at tendenser til anerkjennelse finnes i eksisterende lovgivning.¹⁶ Det vil imidlertid føre utenfor avhandlingens ramme å gå nærmere inn på dette.

¹¹ Stone (1972) s. 481, se også Huffman (1974-1975) s. 201

¹² Se for eksempel Higgins (2010) s. 61 flg.

¹³ Se imidlertid Johansen (1986) s. 394-400 for noen perspektiver.

¹⁴ Todays Zaman (2011)

¹⁵ CELDF (2015)

¹⁶ Se bl.a. pkt. 2.3.3

2 Teoretiske perspektiver

2.1 Rettigheter og rettighetshaver

2.1.1 Rettighetsbegrepet

Vi skal begynne med noen generelle betraktninger av grunnstørrelsene "rettighet" (eller "rett"¹⁷) og "rettssubjekt".

Rettigheter er grunnleggende normative regler som gir rettssubjektet en berettigelse til selv å (ikke) gjennomføre visse handlinger eller (ikke) være i en viss tilstand – eller berettigelsen til at andre (ikke) gjennomfører visse handlinger eller (ikke) er i en viss tilstand.¹⁸

I dette ligger to trekk som kan knytte rettighetstilfellene sammen. For det første vil en rettighet være en frihet eller et privilegium, og denne vil speiles i en motsvarende plikt hos enkeltindivider eller samfunnet, representert ved staten.¹⁹ For eksempel har man som eier av en skog eierrettigheter til skogen som alle plikter å respektere. Andre kan ikke hugge eller dumpe søppel der, og staten kan ikke ta fra deg din eiendom uten å gi erstatning for ekspropriasjonen.²⁰ For det andre må det svare et element av selvbestemmelse til rettigheten – rettighetshaveren må selv kunne disponere over rettigheten og velge om denne skal gjøres gjeldende overfor andre.²¹

En rettighet er imidlertid ingen absolutt størrelse, men vil ha styrke relativ til rettighetsbæreren, situasjonen og normene som gjelder på det aktuelle området. I dette ligger også at de ikke er umistelige, verken for mennesker eller andre rettssubjekter. En eiendomsrett kan mistes gjennom ekspropriasjon, selv om eieren aller helst vil beholde eiendomsretten.

Gitt er det naturligvis heller ikke at man som rettssubjekt tillegges samme sett av rettigheter som andre.²² Dette gjelder selvsagt også i forholdet mellom mennesker og natur: Menneskerettigheter er knyttet til ivaretagelsen av menneskelige interesser og behov, slik som yringsfrihet, stemmerett eller rett til å inngå avtaler.²³ Slike menneskelige interesser vil skille seg fra de interesser som skal vernes gjennom naturrettigheter. Dette samme gjelder naturobjektene imellom: For en sterkt truet art som urskogshvitkjuke er det helt sentralt å få vern for sitt leveområde (urskogen) for å unngå utryddelse, mens det for et korallrev er avgjørende å få etablert en rett til å

¹⁷ Eng (2011) s. 143

¹⁸ Wenar (2015)

¹⁹ SNL (2015a)

²⁰ Grl. § 105

²¹ Eng (2011) s. 144-145

²² Stone (1972) s. 457-458

²³ Emmenegger (1994) s. 581

leve i et hav som ikke er forsuret.

At rettighetshaverne er ulike innebærer ikke at naturrettigheter kategorisk skal stå svakere enn menneskerettigheter. Tvert imot må noe av grunntanken med naturrettigheter antas å være en motpol mot at naturinteresser rettslig sett er svakt representert, slik at man i stedet forsøker å løse rettighetskollisjoner med en mer ikke-antroposentrisk tilnærming.

2.1.2 Rettighetenes grunnlag og naturens interesse

For den videre fremstilling er det sentralt å se nærmere på hvorfor rettigheter gis, hva som er deres grunnlag. To hovedretninger er dominerende:²⁴ Valgteorien betrakter rettighetstilfellene som en anerkjennelse og beskyttelse av individets valg,²⁵ mens interesseteorien i stedet ser rettigheter som uttrykk for individets interesser. Sistnevnte teori gir dermed et grunnlag for rettigheter til dem som ikke kan foreta valg, slik som spedbarns rett til næring.²⁶

Naturrettigheter kan også tenkes å bli forankret i interesseteorien. I dette ligger en oppfatning om at naturobjekter kan ha en form for interesse og at disse interessene kan identifiseres.²⁷ Det kan hevdes at interessespørsmålet kan besvares generelt ved at naturen er best tjent med å forbli uberørt av mennesker og overlatt til den balansen som finner sted uten menneskelig påvirkning.²⁸ En slik oppfatning kan tjene som utgangspunkt, men egner seg ikke til å besvare de mange spørsmål som oppstår når naturobjektet opptrer som rettssubjekt. For eksempel vil naturobjektet uunngåelig påvirkes av mennesker, både direkte og indirekte, noe som gir behov for å kunne påberope seg krenkelser av mer konkrete interesser, slik at det kan statueres en terskel for når rettighetene er krenket. Dessuten er ikke naturen én enhet, slik at interessene kan variere avhengig av omstendighetene.

Dette gjør at vi gjennomgående vil forfølge interessespørsmålet i avhandlingen, selv om det ikke eksisterer noen konsensus om at interesser er en logisk forutsetning for rettigheter. Det kan like gjerne hevdes at rettigheter er et rent instrumentelt redskap for moralsk og rettslig vern,²⁹ eller at vår intuisjon om at noen har rett til å utføre en handling eller bli skånet for denne utgjør et tilstrekkelig grunnlag.³⁰

Dette åpner for to mulige tilnærminger til spørsmålet om hvilke interesser som ligger i naturen; enten ved å forsøke å identifisere disse på mer objektivt grunnlag eller over-

²⁴ Eng (2007) s. 151

²⁵ Eng (2007) s. 151-152

²⁶ Eng (2007) s. 152

²⁷ Tamen (1998) s. 7

²⁸ I det minste ut fra en økosentrisk forståelse om naturen som balansert, jf. pkt. 2.2.4.3

²⁹ Emmenegger (1994) s. 574

³⁰ Bergmann (1993) s. 26

late til en verge å konstruere disse etter beste evne,³¹ slik som også interesser konstrueres for mennesker i vegetativ tilstand.³² Disse tilnærmingene kommer vi jevnlig tilbake til i fremstillingen.

2.1.3 Rettssubjektivitet

Til rettighetene hører et rettssubjekt – den som kan ha rettigheter og plikter.³³ I vårt tilfelle er det naturen som er rettssubjektet, og som således vil håndheve rettighetene (gjennom menneskelig representasjon). Stone oppstiller tre betingelser for at naturen kan etableres som rettssubjekt:³⁴

For det første må rettssystemet tillate rettslige (eller forvaltningsmessige) skritt på vegne av naturobjektet, der det er utsatt for en trussel. For det andre må skader på naturobjektet, uavhengig av om dette utgjør skade på et menneskes eiendom, bli en faktor ved avgjørelsen av erstatningsansvar. For det tredje må naturen bli begunstiget der erstatning idømmes som følge av miljøskader.

Denne forståelsen av rettigheter og rettssubjektivitet legges også til grunn i det følgende, slik at naturens eventuelle rettigheter ikke per definisjon avskjærer mennesker fra å bruke eller eie naturen, men at bruken må skje i henhold til rettighetenes nærmere prosessuelle eller materielle innhold. Det er dermed ingen nødvendig motsetning mellom for eksempel tømmervirksomhet og naturrettigheter.

2.1.4 Veien fra objekt til subjekt

Å gjøre naturen til et rettssubjekt, strider mot en utbredt rettstradisjon hvor naturens bestanddeler ses som ting som ikke kan ha rettigheter. Naturen kan være vernet mot skade, men da motivert av privat eiendomsrett eller ønsket om å ivareta allmenne behov som rent drikkevann. I Norge har slike behov for vern gitt seg utslag i blant annet miljølovgivning³⁵, reguleringsplaner³⁶, opprettelse av vernede naturområder og tiltredelse av internasjonale konvensjoner om miljøvern. Som vi så i innledningen illustrerer dette hvordan naturinteresser i hovedsak ivaretas av det offentlige.

Dette utgangspunktet innebærer at naturen i hovedsak ikke beskyttes av rettsordenen for sin egen del, men av hensyn til menneskelige interesser. Vern av naturen blir dermed en balansegang der lovgiver trekker en grense for hvor store belastninger naturen kan utsettes for uten at dette forringer livsgrunnlaget for mennesker.

³¹ Tanasescu (2013) s. 857

³² Emmenegger (1994) s. 574

³³ Gisle (2007) s. 275

³⁴ Stone (2012) s. 100

³⁵ Se f.eks. naturmangfoldloven, forurensningsloven og vannressursloven.

³⁶ Se f.eks. plan- og bygningsloven § 12-1 (3).

2.1.4.1 Historiske eksempler

Oppfatninger om hvem som er et rettsobjekt er likevel ikke hugget i stein: Historisk har rettssubjektet og hvilke rettigheter det eventuelt skal gis vært i stadig utvikling. Slaver ble rettslig ansett som ting, ikke personer,³⁷ og var underlagt slaveeierens ønske. Tilnærmet rettsløse har også nyfødte barn vært – i mange kulturer kunne de tidligere drepes om de var en "bastard", hvis moren døde eller hvis barnet var deformert eller sykt.³⁸ Som kjent har også kvinner hatt (og har ofte fremdeles) en rettslig svak stilling ved å være underordnet mannen. Etter romersk rett sto kvinnen under sin pater familias – det mannlige familieoverhodet – så lenge han levde, og ved giftemål kom hun under sin ektefelles eller hans pater familias' kontroll.³⁹

Også utviklingen av individet er illustrerende: I tidligere rettssystemer kunne ikke mennesker ta en mer individuell form enn som et familiemedlem.⁴⁰ Først etter 1750 ble retten i større grad ordnet gjennom individet, noe som også åpnet for større bruk og tilkjennelse av subjektive rettigheter.⁴¹ Til tross for at situasjonen var omvendt for noen hundre år siden anerkjenner man i dag, nærmest som en selvfølgelighet, mennesker som likeverdige individer og innehavere av fundamentale rettigheter⁴².

Naturen som objekt har imidlertid klarere likhetstrekk med anerkjennelsen av selskapet som en juridisk person. Dette var i utgangspunktet kontroversielt, og man forsøkte lenge å komme utenom en ren anerkjennelse ved å begrunne rettssubjektiviteten i ulike tilknytninger til en fysisk person – selv om selskapet reelt sett var en uavhengig størrelse.⁴³ Når konstruksjonen til slutt ble akseptert var ikke manglende evne til å kommunisere egne interesser et hinder – styrer eller andre oppnevnte kunne snakke på vegne av selskapet, som foreslått for naturobjekter.

Av ovenstående kan vi således trekke ut følgende: Rettigheter er ikke naturbestemte, men en rettslig konstruksjon som kan bryte med fastgrodde forestillinger og likevel vise seg å være livskraftige gjennom samfunnets tiltagende aksept og rettssystemet evne til å håndtere konstruksjonen. Utenkelige utvidelser av sfæren av rettssubjekter kan følgelig vise seg å likevel bli høyst tenkelige.⁴⁴

Heller ikke naturrettigheter kan således avvises som kategorisk umulig, men synes å forutsette en oppfatning om at naturen har en iboende verdi. Vi skal nå se på grunnlaget for en slik oppfatning og om dette kan bidra til å identifisere interesser i naturen.

³⁷ Michalsen (2011) s. 40

³⁸ Westermarck (1906) s. 394

³⁹ Michalsen (2011) s. 132

⁴⁰ Maine (1913) s. 152

⁴¹ Michalsen (2011) s. 41

⁴² Se f.eks. FNs verdenserklæring om menneskerettigheter.

⁴³ Stone (1972) s. 453

⁴⁴ Stone (1972) s. 453-454

2.2 Naturens iboende verdi

2.2.1 Ulike verdibegreper

I mest grunnleggende forstand handler de menneskeskapte miljøproblemene om at vi foretar gale valg. Våre handlinger overskrider naturens tålegrenser og forårsaker alvorlige og ofte irreversible konsekvenser for både mennesker og natur.

Hvordan vi bedømmer handlinger som rette eller gale i et miljøperspektiv beror på hvordan vi vurderer konsekvensene av handlingene.⁴⁵ Vil det for eksempel være av verdi å bevare et stort våtmarksområde uberørt eller er det av større verdi å utnytte oljereservene som ligger under området?

Svaret avhenger av hva slags verdi vi tillegger våtmarksområdet. Vi skal her begrense oss til tre verdibegreper. Våtmarksområdet kan for det første ha instrumentell verdi⁴⁶ ved at det gjør nytte som middel for å realisere noe med egenverdi, for eksempel ved å være en inntektskilde for mennesker. For det andre kan våtmarksområdet ha egenverdi⁴⁷ ved å bli verdsatt som et mål i seg selv, og ikke kun som et middel. Dette kunne vært tilfellet der mennesker satte pris på å vite at våtmarksområdet eksisterte i sin uberørte form. For det tredje kan våtmarksområdet ha iboende verdi⁴⁸ ved å inneha en etisk verdi, uavhengig av hvilken nytte- eller egenverdi omgivelsene tillegger våtmarken.

Mens egenverdi og instrumentell verdi er relative verdier⁴⁹ vil en iboende verdi være absolutt og stå fast uavhengig av omgivelsenes verdsettelse. Tradisjonelt er kun mennesker tillagt iboende verdi, men ideen om naturrettigheter forutsetter at også naturobjekter tillegges slik verdi og blir moralske objekter.⁵⁰ At naturrettigheter ikke lar seg utforme enklere – ved å legge betraktninger om naturens egenverdi til grunn – skyldes at man da legger menneskelige subjektive verdioppfatninger til grunn, og dermed ekskludere naturobjekter som ikke oppfattes som verdifulle for mennesker, slik som våtmarksområdet dersom den ikke var verdsatt av noen. Som vi så i begynnelsen ville dette redusert naturrettigheter til et spørsmål om utvidet søksmålsadgang.⁵¹

Naturligvis vil det uansett være mennesker som utformer naturrettighetene, men en erkjennelse av en iboende verdi i naturen vil fordre en annen utforming og normere en annen adferd, lignende hvordan det kan hevdes at man i økende grad erkjenner

⁴⁵ Ariansen (1992) s. 97

⁴⁶ SNL (2015b)

⁴⁷ Des Jardin (1993) s. 144

⁴⁸ Ariansen (1992) s. 110

⁴⁹ Ariansen (1992) s. 108-109

⁵⁰ Ariansen (1992) s. 110

⁵¹ Om dette i pkt. 2.5.5

en iboende verdi hos dyr.⁵² En logisk konsekvens vil være at mennesker ikke kan forholde seg til naturen kun i tråd med egne interesser, men vil måtte vurdere hvilke moralske regler som gjelder i omgangen med naturobjektene og rette seg etter disse. Statusen som moralsk objekt vil således gi naturen en form for vern mot overgrep⁵³ - i vårt tilfelle konkretisert i form av naturrettigheter.

2.2.2 Verdsettelse av naturen

Dette leder oss over til to ulike perspektiver for verdsettelse av naturen: Verdisubjektivt oppfattes verdier i naturen ut fra observatørens egen smak eller personlige oppfatning. Et naturobjekts verdi vil da være avhengig av øyet som ser og kan gjøre verdioppfatningen uegnet som grunnlag for rettslige normer – og utvilsomt uegnet for å fastslå en iboende verdi. Verdiobjektivt vil man derimot se etter egenskaper som, på mer objektivt grunnlag, kan sies å være forankret i tingen selv.⁵⁴ I den grad de kan identifiseres kan slike objektive verdier gi grunnlag for å erkjenne⁵⁵ at naturen har iboende verdi (forutsatt at man etter en underliggende etisk teori oppfatter verdiene som spesielt etisk relevante).⁵⁶

Objektive verdier er imidlertid vanskelige å fastslå, særlig når vi vedgår at også slike verdier må betraktes av noen (et menneske). Vanskelighetene kan illustreres med den tradisjonelle filosofiske tilnærmingen til egenskaper ved ting, inndelt i primære kvaliteter (antall, utstrekning osv.) eller sekundære kvaliteter (farge, lukt, smak osv.). De primære anses som objektivt konstaterbare, mens de sekundære vil være avhengig av den som sanser. I et slikt perspektiv vil verdier være tertiære kvaliteter som beror på det sansende subjektet – vi har ingen øvrige indikatorer (som temperaturmåler eller vekt) for å fastslå objektets verdi.⁵⁷

Ulike miljøfilosofiske retninger har også tilnærmet seg spørsmålet om naturens iboende verdi, herunder hvilke relevante trekk som underbygger en slik verdioppfatning. Slike trekk kan også gjøre nytte som uttrykk for interesser i naturen og bidra til å begrunne naturrettigheter (ut fra oppfatningen om at rettigheter må grunnes i interesser) og dermed hvilket innhold rettighetene skal gis.

Med miljøfilosofi sikter vi her til den delen av filosofien som redegjør for forholdet mellom mennesket og naturen, under formodningen om at naturen er, og kan bli, regulert av moralske normer. Ved hjelp av miljøetiske teorier forsøker vi således å besvare hva disse normene er, overfor hvem eller hva menneskene har ansvar og å vise

⁵² Se for eksempel Giménez (2015)

⁵³ Ariansen (1992) s. 110

⁵⁴ Ariansen (1992) s. 111-112

⁵⁵ Der noe har iboende verdi er det mer presist å si at verdien erkjennes enn at den tilkjennes, i motsetning til der vi har med relative verdier å gjøre.

⁵⁶ Ariansen (1992) s. 113

⁵⁷ Ariansen (1992) s. 112

hvordan dette ansvaret kan rettferdiggjøres.⁵⁸

2.2.3 Antroposentriske natursyn

Vi skal først ta et kort blikk på det antroposentriske natursyn. Miljøfilosofiske teorier har variert over tid, mellom individer og samfunn, men det kan hevdes at mennesket og natur gjennomgående har blitt oppfattet som to adskilte størrelser – som henholdsvis subjekter og objekter. Dette har gitt grunnlag for å betrakte naturen som en ressurs under menneskets herredømme – et objekt med kun instrumentell verdi. Slike oppfatninger gjenkjenner vi blant annet i jødisk-kristen tro, ofte utpekt som opphavet til denne herredømmeholdningen⁵⁹, og ved fremveksten av det mekanistiske verdensbildet på 1600-tallet⁶⁰, der dyr og natur kun ble betraktet som mekaniske innretninger.

Et antroposentrisk syn kan også ta opp i seg en forvalterholdning overfor naturen⁶¹, slik som hos Frans av Assisi,⁶² men grunntanken om naturen som middel dominerer uansett vårt moderne natursyn. Dette synet kan sies å være noe tøylet av en stadig sterkere bevissthet om hvordan menneskelig aktivitet skader miljøet, blant annet uttrykt i målsettinger om bærekraftig utvikling,⁶³ men disse er like fullt kun direktiver som skal sikre en mer rasjonell utnyttelse av nåtidige og fremtidige naturressurser. Så langt utgjør de ingen endring i vårt antroposentriske grunnsyn om at naturen ikke har iboende verdi.

2.2.4 Ikke-antroposentriske natursyn

I ikke-antroposentrisk miljøetikk finner vi derimot erkjennelser av at naturen har iboende verdi og at denne pålegger oss moralske forpliktelser overfor naturen, uavhengig av menneskelige interesser. Vi skal her dele inn natursynene etter biosentriske, dypøkologiske og økologisk-holistiske retninger.⁶⁴

2.2.4.1 Biosentrisme

Den første retningen, biosentrisme, viser til teorier som erkjenner iboende verdi i alt liv,⁶⁵ ikke kun menneskelivet, og likestiller disse. Dette innebærer at den moralske sfære omfatter planter og dyr foruten mennesker.⁶⁶ Grunnet varierer med ulike retninger. Albert Schweitzers "ærefrykt for livet" fokuserer på viljen til å leve som finnes i alt levende.⁶⁷ En annen teoretiker, Hans Jonas, begrunner en iboende verdi i

⁵⁸ Des Jardins (1993) s. 13

⁵⁹ Se for eksempel White (1976) s. 1205

⁶⁰ Ariansen (1992) s. 41-42

⁶¹ Ariansen (1992) kap. 7

⁶² Bugge (2011) s. 34

⁶³ Se for eksempel FNs tusenårsmål, gjengitt i St. mld. nr. 26 (2006-2007) s. 15

⁶⁴ Laitos (2015) s. 216

⁶⁵ Des Jardins (1993) s. 147

⁶⁶ Des Jardins (1993) s. 166

⁶⁷ Ariansen (1992) s. 174-175

naturobjektene streben etter et mål, og dermed eksistensen av interesser.

Jonas' teori er at streben finnes hos alle levende vesener, ikke kun mennesker: Hvis vi beskuer alt liv på cellenivå, mente Jonas at vi kun ser kausale sammenhenger, uten antydninger til formålsstyrt aktivitet. Når cellene derimot settes sammen til en menneskekropp, et dyr eller et tre, er det ingen logisk forklaring på at interessedrivkraft da med ett skal ha oppstått kun hos mennesket.⁶⁸

2.2.4.2 Dypøkologi

I dypøkologien erkjennes iboende verdi i alle naturobjekter som er levende, men også ikke-levende sammenhenger som påvirker liv. Vann og atmosfære vil for eksempel ha iboende verdi. Naturprosesser og den innbyrdes avhengigheten som omfatter alle naturobjekter, ikke kun de levende, vil derimot falle utenom.⁶⁹

Mennesket oppfattes som en del av naturen, men er likeverdig med andre naturobjekter, og er ikke den eneste handlende aktør. Oppfatningen om at menneskelige behov er de viktigste fravikes; et slikt syn vil kun være ett av utallige andre likeverdige perspektiver i naturen.⁷⁰

Ifølge dypøkologien streber alt liv og det som påvirker liv etter selvtutfoldelse; deres utfoldelse og velferd har verdi i seg selv, foruten rikdom og variasjon i mangfold.⁷¹ Den iboende verdien kan således sies å bygge på streben etter å utfolde sin særegne form eller fullkommenhet,⁷² og deres interesse vil være muligheten til slik utfoldelse.

2.2.4.3 Økologisk holisme

Økologisk holisme, her også omtalt som økosentrisme⁷³, utgjør den mest helhetlige⁷⁴ tilnærmingen hvor alle naturprosesser⁷⁵ omfattes uavhengig av tilknytning til det levende. De moralsk relevante enhetene i naturen er naturens innbyrdes sammenhenger der mennesket ikke er involvert,⁷⁶ slik at de individualistiske størrelsene i naturen faller i bakgrunnen. Disse vil imidlertid ha sin rolle som del av naturprosessene.

Man forutsetter således at det eksisterer en latent harmonitilstand mellom ulike deler

⁶⁸ Ariansen (1992) s. 170-174

⁶⁹ Laitos (2015) s. 216-217

⁷⁰ Ariansen (1992) s. 190-191

⁷¹ Ariansen (1992) s. 197

⁷² Ariansen (1992) s. 193

⁷³ Enkelte opererer også med "fysiosentrisme" som en retning som betrakter det levende og ikke-levende som moralsk relevant, se Emmenegger (1994) s. 577-578

⁷⁴ Emmenegger (1994) s. 577-578

⁷⁵ Jf. definisjonen under pkt. 1.4

⁷⁶ Laitos (2015) s. 216

av naturen⁷⁷ som forstås å gi naturen iboende verdi. Innen økosentrismen vil ofte økologien som vitenskap spille en viktig rolle nettopp for å identifisere hvor "harmoenien" ligger, for eksempel et økosystems bæreevne.⁷⁸ Naturen kan i denne sammenheng ha interesse av å forbli upåvirket av mennesker, eller påvirket i så liten grad at balansen ikke forstyrres.

2.2.5 Vergens betraktning av naturens interesser

Ovenstående natursyn forsøker å argumentere for naturens interesser ut fra karakteristika som – i det minste etter intensjonen – er objektivt konstaterbare, slik som alt levendes interesse i å eksistere. Som vi har sett over er en annen tilnærming å la vergen konstruere interessene etter en best mulig objektiv tilnærming.

Stone argumenterer for at slike interesser kan basere seg på hva slags behov naturen, formodentlige levende naturobjekter, kommuniserer å ha. Han bruker egen gressplen som eksempel ved at den gir signal om behov for vann gjennom gulnede og tørre blader. Han argumenterer for at naturen i så måte gir tydeligere uttrykk for sine interesser enn for eksempel selskaper (som allerede er gitt rettigheter), for eksempel ved avgjørelsen om et selskapet bør anke en ufordelaktig dom.

Synspunktet kan forstås dithen at levende naturobjekter uttrykker en interesse av å eksistere og ikke dø, formodentlig også at vi skal kunne gjenkjenne andre, mer spesifikke interesser i naturen. Tilnærmingen belyser imidlertid vanskelighetene ved å ikke finne mer objektive interesser i naturen – den beror på den enkeltes subjektive oppfatninger om ett naturobjekt, som induseres til å gjelde generelt. Problemene er tydelige når vi ser på mer sammensatte størrelser: Vil det være i en elvs interesse å få elveleiet endret? Og vil det være i en skogs interesse å bli tynnet ut så lenge skogen som enhet består? I slike tilfeller vil ikke Stones oppfatning om at naturobjektene har en interesse i å eksistere og ikke dø bidra nevneverdig.

Overfor ikke-levende naturobjekter og naturprosesser, slik som økosystemer, landskap eller arter, argumenterer Stone for at man skal betrakte intakthet som den sentrale interesse.⁷⁹ Dette synes mer objektivt konstaterbart, men forutsetter at det beste for naturobjektet vil være å beholde sin nåværende tilstand. Stone viser til at dette benyttes som rettslig kriterium allerede, for eksempel der oljeselskaper pålegges å dekke gjenopprettingskostnadene etter oljeulykker.

2.2.6 Domstolenes betraktning av naturens interesser

Kan det i stedet overlates til domstolene å konkretisere interessene, formodentlig slik at rettighetene utformes svært generelt ("fjellvann har rett til å ikke bli forurenset") og detaljene utdypes i rettspraksis? Stone viser til at domstolene allerede tar avgjørelser

⁷⁷ Emmenegger (1994) s. 578

⁷⁸ Des Jardins (1993) s. 166-167

⁷⁹ Stone (2012) s. 102

på vegne av langt mer abstrakte konstruksjoner enn elver og trær og at de dermed bør ha erfaring og evne til å håndtere også naturretigheter.⁸⁰ De har dessuten erfaring i å for eksempel kontrollere at testamentariske gaver til stiftelser brukes i tråd med ønsket formål, slik som bevaring av en skog.⁸¹

Forslaget er imidlertid utilfredsstillende av flere grunner. For det første vil ansvaret for å skape et normgrunnlag for naturretigheter i stor grad overlates til domstolene og ikke lovgiver, som kunne bygget på en bredere samfunnsdebatt. For det andre vil til dels svært komplekse spørsmål, som også ulike vitenskapelige og filosofiske retninger har problemer med å besvare, overlates til rettsapparatet, innenfor deres prosessuelle og ressursmessige rammer. Uten en mer bevisst ikke-antroposentrisk endring av tilnærmingen til er det dessuten fare for at dommeren vil falle ned på det vante: En interessevurdering mellom mennesker og natur, der menneskelige hensyn tradisjonelt veier tyngre. En mer grunnleggende forståelse av hvilke interesser i naturen som skal tillegges verdi kunne gitt en konkret og annerledes vurderingsnorm.

2.2.7 Det siste menneske – et tankeeksperiment

Av de ovenstående perspektiver synes det som at naturens iboende verdi kan konstateres ut fra ulike natursyn, men at det er vanskeligere å gi disse et mer universelt og objektivt grunnlag. Hvilke trekk eller interesser en slik erkjennelse bygger på synes desto vanskeligere å identifisere.

Samtidig kan det være vel så vanskelig å påvise at det *ikke* finnes slik iboende verdi, noe et tankeeksperiment av Valerie og Richard Routley⁸² viser.⁸³ Sett at man er det siste menneske på jorden og at man ønsker å utrydde alle arter og alt liv før man dør. Vil dette være galt? Forutsetningene er at alt liv vil dø umiddelbart og smertefritt og at nye generasjoner mennesker ikke kommer til senere. Tradisjonelle oppfatninger tilsier at det verken vil være noen instrumentell verdi eller egenverdi ved naturen som krenkes, men mange vil likevel oppfatte handlingen som moralsk forkastelig, presumptivt fordi vår intuisjon gjenkjenner en iboende verdi ved naturen.

Uten å avvise at naturen kan ha iboende verdi skal vi dermed bevege oss videre fra disse filosofiske grunnproblemene til hvordan naturen som rettssubjekt kan opptre rettslig. Dette innebærer først et blikk på hvordan naturen kan deles inn i komponenter som er håndterlige for domstolene.

⁸⁰ Stone (1972) s. 471

⁸¹ Stone (2012) s. 101-102; etter norsk rett fører Stiftelsestilsynet tilsyn, se stiftelsesloven § 7.

⁸² Nå Richard Sylvan og Val Plumwood.

⁸³ Ariansen (1992) s. 113 flg.

2.3 Klassifisering av naturen

Uten en nærmere inndeling av naturen i enkeltkomponenter står man overfor et rettssubjekt som kan omfatte nær sagt alt. Å knytte rettigheter til en så abstrakt og uklar størrelse vil gjøre naturrettighetene vanskelig håndterbare: Hvilke interesser kan påstås krenket hos et naturobjekt? Hvilke krav til tilknytning skal stilles før det kan kreves erstatning for skader? Og hvilket naturobjekt vil være rettskraftig bundet av en rettsavgjørelse? Slike svært omfattende spørsmål kan vanskelig overlates til domstolene alene; en nærmere inndeling vil derfor være nødvendig.

2.3.1 Hva er natur?

Det må for det første avgrenses hva som ligger i natur. Her utfordres vi av at naturen ikke kan forstås strengt isolert fra mennesket; både natur og mennesket påvirker hverandre gjensidig. Det kan således hevdes at naturbegrepet kun er en romantisert forestilling som eksisterer i det menneskelige sinn, og at naturen egentlig er en sluttet sirkel som omfatter alt, og hvor alt påvirker alt.⁸⁴ Naturbegrepet vil i så måte omfatte uberørt regnskog og norske fjorder, så vel som palmeoljeplantasjer og oppdrettsanlegg.

Denne forestillingen hindrer oss likevel ikke i å erkjenne at ulike deler av naturen påvirker hverandre i forskjellig grad, og at den menneskelige delen til dels har en uforholdsmessig sterk innvirkning på resten. I så måte gir det mening å se på hva de ikke-menneskelige delene består i. Her skal vi foreta en inndeling etter et økologisk holistisk (økosentrisk) og biosentrisk natursyn.

2.3.2 Inndeling etter et økosentrisk natursyn

Som vi har sett vil en økosentrisk inndeling erkjenne iboende verdi i levende og ikke-levende naturobjekter og naturprosesser. Foruten fysiske størrelser vil dermed relasjoner mellom naturobjekter også oppstå som relevante enheter.⁸⁵

Inndelingen gjenspeiler mye av naturens kompleksitet og støter dermed også på de noen av de største praktiske utfordringene, slik som å avgrense et økosystem til en håndterbar størrelse. Hvor går grensen for når prosesser og systemer i naturen starter og slutter? Vil for eksempel vannets kretsløp være et rettssubjekt? Slike spørsmål blir ikke enklere av at begrepene som søker å systematisere naturen i seg selv er usikre: Mens man tidligere mente å kunne kartlegge de levende og ikke-levende deler som inngikk i et økosystem og på den måten kartlegge biotopens bæreevne,⁸⁶ er det i dag heftet tvil ved dette synet. Helhet, stabilitet og harmoni i naturen har vist seg vanskelig å påvise, og kaosteorier har i stedet vokst frem, hvor naturen betraktes

⁸⁴ Huffman (1992) s. 65

⁸⁵ Laitos (2013) s. 216

⁸⁶ Ariansen (1992) s. 54

som grunnleggende uorganisert og påvirkelig for små faktorer som gir store utslag.⁸⁷

2.3.3 Inndeling etter et biosentrisk natursyn

En biosentrisk inndeling er enklere i så måte ved at "individer" eller avgrensede enheter i naturen vil være relevante enheter og mulige rettighetshavere.

Hva som er levende lar seg derimot ikke avgjøre uten videre; liv er ikke et stoff som finnes i alt levende, men en prosess som særpreges av ulike karakteristika.⁸⁸ Det vil føre for langt å gå inn på dette utover å konstatere at typiske karakteristika lar seg identifisere, slik som forekomst av metabolisme (stoffskifte), reproduksjon eller tilpassningsdyktighet.⁸⁹ Selv om levende objekter er mer håndterbare størrelser enn for eksempel naturprosesser vil det likevel være uklare grenser, slik som mot virus.⁹⁰

At ikke-levende naturobjekter og naturprosesser, slik som havet, økosystemer og atmosfæren faller utenom er imidlertid utilfredsstillende og for så vidt paradoksalt når det levende er avhengige av disse størrelsene for å eksistere.⁹¹ Dette kan tenkes avhjulpet ved en form for indirekte vern: Planter, dyr og annet liv i naturen vil ofte være direkte avhengig av og tett tilknyttet størrelsene som ikke er inkludert i klassifiseringen; for eksempel vil anleggelsen av et dagbrudd i regnskogen⁹² true plante- og dyrelivs overlevelse ved at leveområdet ødelegges. Et søksmål på vegne av levende naturobjekter kan slik gi de øvrige naturobjektene indirekte beskyttelse. Atmosfæren eller naturprosesser kan derimot være størrelser som er vanskeligere å verne på denne måten ved at avhengigheten blir for generell eller perifer.

Slike søksmål er for så vidt mulig også uten naturrettigheter, da reist av mennesker som følge av for eksempel grunnlovfestede rettigheter til et sunt miljø.⁹³ Her støter man imidlertid på at menneskets tilknytning til skaden (for eksempel en forurenset elv) ofte vil være mer perifer og indirekte enn for laksestammen som risikerer utryddelse på grunn av forurensningen. I visse situasjoner kan dermed naturen ha bedre forutsetninger for å påberope og få gjennomslag for egne rettigheter.

2.3.4 Fordeler ved biosentrisk inndeling

I forhold til økosentrismen kan en biosentrisk inndeling være å foretrekke, av i hvert fall to grunner:

For det første vil en slik inndeling støtte seg på eksisterende taksonomi innen biologien, som avgrenser hvilke naturobjekter som finnes. Dette krever riktignok avkla-

⁸⁷ Christophersen (1997) s. 34 og s. 48

⁸⁸ McKay (2004) s. 1261

⁸⁹ McKay (2004) s. 1261

⁹⁰ SML (2009)

⁹¹ Laitos (2013) s. 217

⁹² Se pkt. 3.1.5.3

⁹³ Se for eksempel Grunnloven § 112

ringer, slik som om individer, arter, familier eller andre størrelser skal være rettighetshavere; herunder hvilke av disse størrelsene som vil kunne gå til søksmål for å få rettighetene håndhevet og hvordan man håndterer at disse kan opptre som ett objekt i én relasjon (et tre), men som en samling i en annen (en skog). Kan noen gå til sak på vegne av et tre alene eller må det dreie seg om flere sammen, for eksempel et skogsområde? Her kan det tenkes at domstolene og lovgiver kan trekke på erfaring fra gruppesøksmål,⁹⁴ og eventuelt oppstille betingelser for å kunne gå til søksmål som forutsetter at en viss mengde naturobjekter er berørt.

For det andre har en slik inndeling støtte i at det allerede eksisterer erkjennelser av biotisk livs iboende verdi i internasjonale rettslige instrumenter, slik som i fortalen til konvensjonen om biologisk mangfold.⁹⁵ Lignende uttrykk finner vi i World Charter for Nature hvor det fremgår at "every form of life is unique, warranting respect, regardless of its worth to man".⁹⁶ En kan således hevde at en biosentrisk klassifisering er i tråd med det ikke-antroposentriske paradigmeskiftet i internasjonal rett som av flere hevdes å være i gang,⁹⁷ i det minste kan erkjennelsen gjøre inndelingen mer praktiserbar.

⁹⁴ Stone (1972) s. 465, note 49

⁹⁵ CBD, fortalen

⁹⁶ Generalforsamlingsresolusjon 37/7 (1982)

⁹⁷ Se for eksempel Emmenegger (1994) s. 568 flg. og Christophersen (1997)

2.4 Naturrettighetenes innhold

Om det skal utformes konkrete rettigheter for naturen vil dette bero på hvordan avgrensene de enkelte rettssubjektene og hvilke interesser som kan identifiseres for disse størrelsene. Her vil imidlertid variasjonen være så stor at det vil føre for langt å gå inn i spesifikke forslag til rettigheter. Vi skal i stedet se på om det kan være aktuelt med rettigheter av mer universell art, slik man har etablert for mennesker i Menneskerettserklæringen.⁹⁸

Kapittelet avgrenses mot å behandle implementering av bestemmelsene.⁹⁹ Det avgrenses også mot ekspropriative spørsmål som kan oppstå ved at naturrettighetene typisk må gis virkning overfor både offentlig og privat eiendom.¹⁰⁰

2.4.1 Universelle naturrettigheter

Vi har allerede nevnt et mulig utgangspunkt i at naturobjekter kan ha en interesse i å forbli upåvirket av mennesker. Vi skal bevege oss videre derfra til forslagene om rett til eksistens og rett til å ikke bli påført uopprettelig skade.

2.4.1.1 Rett til å eksistere¹⁰¹

En rett til å eksistere kan ut fra et biosentrisk perspektiv begrunnes i levende naturobjekters streben etter å overleve, slik som et dyr som søker etter mat eller et tre som sprer sine røtter for å samle næring. Retten til å eksistere kunne således tatt opp i seg basale forutsetninger for eksistens, slik som bevegelsesfrihet (for dyr), habitat eller vekstområde, næringsgrunnlag og mulighet for reproduksjon.¹⁰²

Slike interesser er enklest å utlede av individer. En art kan ikke sies å ha tilsvarende trekk, og en kan spørre seg hvorfor akkurat en art skal gis rettigheter og ikke en klasse, slekt eller andre former for taksonomi i naturen.¹⁰³ Et argument er at individene kan være avhengig av sin art for å kunne formere seg; der en art står i fare for utryddelse vil dette også påvirke individet og kan tale for at dette må gis sterkere rett til overlevelse.¹⁰⁴ Utover denne innvirkningen er det derimot vanskelig å se sterke ikke-antroposentriske argumenter for å gi annet enn individet rettigheter.

Det er vanskeligere å utlede slike interesser av ikke-levende objekter, men som vi har sett hos Jonas kan det hevdes at interesser og formål ikke er eksklusive egenskaper hos mennesker eller levende objekter,¹⁰⁵ og at heller ikke rett til å eksistere

⁹⁸ Generalforsamlingsresolusjon 217 (III) (1948)

⁹⁹ Se i denne retning Good (2013) s. 39-41

¹⁰⁰ Se i denne retning Stone (1972) s. 465, note 53

¹⁰¹ Emmenegger (1994) s. 581-583

¹⁰² Emmenegger (1994) s. 582

¹⁰³ Huffman (1992) s. 60

¹⁰⁴ Emmenegger (1994) s. 581, note 210

¹⁰⁵ Se Jonas under pkt. 2.2.4.1

bør forbeholdes disse. Om vi skal normere adferd til det beste for ikke-levende objekters og naturprosessenes beste må det imidlertid kunne pekes på universelle interesser på tvers av størrelser som hav, fjell, økosystem og atmosfære.

Det er riktignok gjort forsøk på klarlegge utfoldelse som kan tenkes å eksistere i slike størrelser, slik som at elver burde ha rett til å strømme,¹⁰⁶ men dette er et spesifikt trekk ved et naturobjekt som er forholdsvis karakteristisk. Hvilken grad av utfoldelse vi klarer å identifisere i et fjell eller sammensatte størrelser som et økosystem byr på problemer. Tilnærmingen synes dessuten å bygge på hva elven eller naturobjektet "kommuniserer" – at den "ønsker" å renne fritt – og vi støter i så fall på de samme vanskelighetene som drøftet over.¹⁰⁷

2.4.1.2 Rett til å ikke bli påført uopprettelig skade

En videre mulighet er å oppstille absolutte rettigheter, slik som jus cogens-normene blant annet forbyr folkemord, tortur og slaveri av mennesker.¹⁰⁸ En naturrettighet kunne vært rett til å ikke bli utsatt for uopprettelig skade¹⁰⁹ og for eksempel rettet seg mot permanent ødeleggelse av økosystemer eller utryddelse av arter.

Foruten problemet knyttet til konkretisering av rettighetshaveren, kan det her innvendes at en absolutt rett kan virke samfunnsøkonomisk og miljømessig uheldig. Stone peker på at absolutte rettigheter fjerner fleksibiliteten der de marginale kostnadene ved å unngå en miljøskade i mange saker vil være langt større enn de marginale fordelene, selv med et liberalt estimat på kostnaden ved miljøskaden.¹¹⁰ For eksempel kan et svært energieffektivt kraftverk ødelegge mindre økosystemer i nærheten, og dermed være forhindret fra etablering, til tross for svært positiv effekt for miljøtilstanden som helhet.¹¹¹

Til dette kommer også at det vil være vanskelig å definere hva som utgjør en uopprettelig skade. Dette kan både bero på en vurdering av det enkelte naturobjekt, men også på skade påført økosystemet for øvrig. Hvorvidt skaden er uopprettelig vil dessuten ofte vise seg først etter lang tid. Slike faktorer gjør det vanskelig å bevise og bedømme i domstolene om uopprettelig skade faktisk har skjedd. En avgjørelse som slår fast at et naturobjekt har blitt påført uopprettelig skade må dessuten være eksplisitt og normativ – det kan vise seg å være en vanskelig oppgave i praksis.¹¹²

Som et alternativ til absolutte rettigheter er det foreslått å opprette en konstitusjonell liste over "foretrukne naturobjekter" hvor terskelen for å gjøre inngrep er særlig

¹⁰⁶ Cullinan (2011) s. 106-107

¹⁰⁷ Se pkt. 2.2.5

¹⁰⁸ Tahvanainen (2006) s. 195

¹⁰⁹ Stone (1972) s. 485-486

¹¹⁰ Stone (1972) s. 485-486

¹¹¹ Stone (1972) s. 486

¹¹² Stone (1972) s. 486

høy.¹¹³ Listen vil i så måte fungere som en norm for den interesseavveiningen som må foretas i konkrete saker. Aktuelle naturobjekter for en slik liste kan tenkes å være områder med svært rikt biologisk mangfold (som regnskog) eller polområdene; Bolivia har for eksempel lovfestet å utarbeide en slik oversikt over viktige "komponenter av Moder Jord".¹¹⁴ En åpenbar utfordring er derimot at slike naturobjekter ofte er truet av perifere eller sammensatte faktorer, slik polisen trues av global oppvarming.

2.4.2 Prosessuelle rettigheter

Naturrettigheter kan også utformes prosessuelt og må antas å ha større anvendelighet ved at de ikke trenger å knytte seg like direkte til særtrekk ved naturobjektet, men heller til kvaliteter ved en menneskelig prosess. Et eksempel er å knytte naturrettigheter til konsekvensutredninger, et instrument som allerede har nasjonal¹¹⁵ og internasjonal¹¹⁶ utbredelse. Slike utredninger skal sikre at det tas hensyn til blant annet miljø under forberedelsen av planer og tiltak. Etter internasjonal rett skal de gjennomføres for offentlige tiltak hvor det er sannsynlig at tiltaket kan ha betydelige, uønskede miljøkonsekvenser.¹¹⁷ Utredningen skjer ved at det utarbeides en skriftlig beskrivelse av tiltakets miljøkonsekvenser, som skal tas i betraktning av beslutningstagerne og hvor prosessen skal være åpen for innspill fra berørte parter.¹¹⁸

Naturrettigheter kan knytte seg til slike tiltak ved at naturobjektet opptrer som en berørt part i prosessen og kan hevde sine interesser. Der konsekvensutredningen er mangelfull eller fraværende kan en representant for naturobjektet gå til sak for å kreve manglene rettet opp uten søksmålshindringer som private eller interesseorganisasjoner kan støte på.¹¹⁹

Instrumenter som konsekvensutredninger kan dessuten utvides til å gjelde private som kan påvirke miljøet i sin virksomhet; Stone tar til orde for at opplysningene fra utredninger må kanaliseres til ledelsen i selskapet for å sikre at de kan påvirke selskapets avgjørelser.¹²⁰ Der selskapene unnlater å gjennomføre slike utredninger kan naturens representant gå til sak på vegne av naturobjektet og få pålagt gjennomføringen.

Prosessuelle rettigheter kan ta mange former, men en grunntanke kan være å tvinge ulike aktører til grundigere vurdering av de fulle konsekvensene for naturen før gjennomføring, herunder ikke-økonomiske interesser.¹²¹

¹¹³ Stone (1972) s. 486

¹¹⁴ Ley No. 300, art. 51 nr. 1

¹¹⁵ Se for eksempel pbl. § 4-2 (2)

¹¹⁶ Sands (2012) s. 889

¹¹⁷ Sands (2012) s. 601

¹¹⁸ Sands (2012) s. 601

¹¹⁹ Se pkt. 2.5.1

¹²⁰ Stone (1972) s. 484-485

¹²¹ Stone (1972) s. 484

2.4.3 Rettighetskollisjoner

Rettighetskollisjonene som oppstår vil kunne oppstå mellom mennesker og naturobjekter, og naturobjekter imellom¹²², uten at vi skal gå inn på sistnevnte tilfelle her.

Menneskelig avhengighet av naturen vil innebære at nær sagt alle naturrettigheter på et eller annet nivå vil komme i konflikt med menneskelige interesser. Bare ved å eksistere vil mennesket, som alle andre levende skapninger, uunngåelig ta liv (planter, dyr) og ofte forårsake uopprettelig skade på andre størrelser i naturen. Dette avkrever normer for harmonisering eller kollisjonsregler for løsning av slike konflikter. Uten å gå nærmere inn på disse spørsmålene skal jeg komme med noen grunnleggende betraktninger:

Betrakter man naturen biosentrisk, hvor alt liv er likestilt, vil en kollisjonsnorm måtte begrunne de prioriteringer som gjøres, selv overfor de minste enhetene av liv, slik som bakterier. Dette utelukker en prioritering av den "høyestestående" skapningen kun etter tradisjonell biologisk taksonomi¹²³, som for øvrig uansett ville ledet en antroposentrisk løsning som ikke kunne garantert noe perspektivskifte fra dagens miljørett.

I et økosentrisk perspektiv vil ikke kollisjonstilfellene stå mellom individene, men helhetene, slik som et økosystem: Symbiosen vil være rettighetshaveren, sammenlignbart med hvordan en stats interesser kan trumfe en borgers interesser.¹²⁴ Foruten å utvikle en kollisjonsnorm består utfordringene også i å identifisere når det faktisk foreligger en kollisjon og innholdet av denne. Økosystemer (som et eksempel på en økosentrisk størrelse) er ikke en statisk størrelse, men utvikler seg etter hvert som det påvirker og blir påvirket av andre, herunder mennesker. "Naturlig" påvirkning av økosystemet fra andre naturobjekter vil formodentlig ikke krenke dets rettigheter, og heller ikke visse former for "mild" menneskelig aktivitet. Grensen må dermed overskrides slik at det foreligger en rettighetskollisjon, noe som avkrever en bedømmelse av når dette skjer og hvilke forhold som utgjør overskridelsen.¹²⁵

¹²² Se i denne retning Fish (2013) s. 10

¹²³ Huffman (1992) s. 58-59

¹²⁴ Huffman (1992) s. 62

¹²⁵ Huffman (1992) s. 63

2.5 Håndhevelse av naturrettighetene

Vi skal nå se nærmere på hvordan naturinteresser kan håndheves rettslig. For det første ser vi på hvordan søksmålsadgangen er etter dagens regelverk og hvilke utfordringer som ligger i dette. Deretter ser vi på hvilken adgang private kan gis til å håndheve naturrettighetene. For dette formålet brukes generelle trekk fra norsk rett som eksempel.

Selv om miljørettslige bestemmelser også kan forfølges som forvaltningsklage¹²⁶ er det søksmål for domstolene som er vårt fokus. Det nevnes likevel at en terskel i begge tilfeller må overstiges før saken kan prøves – i norsk rett formulert som hhv. rettslig klageinteresse¹²⁷ og rettslig interesse¹²⁸. Grovt sett er tersklene sammenfallende; det antas i hvert fall ikke å være en snevrere adgang for forvaltningsklage enn søksmål.¹²⁹

2.5.1 Søksmålsadgang etter dagens regelverk

Et grunnleggende problem ved dagens miljørett er at naturinteressene ikke selv kan opptre rettslig.¹³⁰ Naturen er således avhengig av en form for menneskelig representasjon. Som vi skal se kan dette aspektet både begrense søksmålsadgangen og hindre enkelte interesser fra å bli håndhevet rettslig.

Privat håndhevelse av naturinteresser kan ta tre former.¹³¹ Saksøkeren kan enten ha egeninteresse i saken, være en interesseorganisasjon med formål om å ivareta den aktuelle interessen, eller ha en interesse i å beskytte naturen på et mer prinsipielt eller idealistisk grunnlag.

Normalt er det kun i de to førstnevnte tilfellene at søksmål kan reises,¹³² avhengig av om saksøker anses å ha rettslig interesse i å få saken prøvd. Den som hevder å ha egeninteresse i saken må blant annet påvise en tilstrekkelig nær tilknytning mellom personen eller virksomheten, og kravet som fremsettes; for eksempel ved at en saksøker¹³³ lider økonomisk tap som følge av veiutbygging i et naturområde hvor han driver guidede turer. Søksmålet er således en mulighet for indirekte ivaretagelse av naturen fordi egeninteressene stemmer overens med naturinteressene.

Det er likevel ingen automatikk i at søksmålsadgangen dermed benyttes. Vedkommende kan mangle insentiv til å følge opp saken ved at forlik inngås med motparten

¹²⁶ Se f.eks. forvaltningsloven kap. VI

¹²⁷ Se forvaltningsloven § 28

¹²⁸ Tvisteloven § 1-3

¹²⁹ Bugge (2011) s. 167; sml. forvaltningsloven § 28 og tvisteloven § 1-3 (tidl. tvistemålsloven § 54)

¹³⁰ Bugge (2011) s. 43-44

¹³¹ Johansen (1986) s. 391-392

¹³² Johansen (1986) s. 393-394

¹³³ Søksmål kan forutsette at klagemulighetene er uttømt, jf. forvaltningsloven § 27 b

eller ved at ulempene ved å føre sak ikke oppveies av den mulige gevinsten.

En interesseorganisasjon vil også måtte oppfylle vilkåret om rettslig interesse, men har en videre søksmålsadgang ved å kunne gå til sak for å ivareta naturinteresser som ligger innenfor dens formål og virkeområde.¹³⁴ Naturinteresser i saken kan imidlertid være av en annen art og kan knytte seg til andre sektorer slik at tilknytningskravet ikke oppfylles.¹³⁵ Organisasjonene kan dessuten ha struktur som ikke gir søksmålskompetanse, for eksempel vil ad hoc organisasjoner normalt falle utenom. Organisasjonenes kapasitet, kompetanse, uavhengighet, ressurser og prioriteringer utgjør andre begrensninger.¹³⁶

Ettersom søksmål for det tredje tilfellet – et prinsipielt søksmål – er avskåret vil dette i praksis bety at adgangen til å representere naturinteresser gjennom søksmål er begrenset, og at det i realiteten kun er interesseorganisasjoner som kan gå til sak for å få prøvd rene miljøspørsmål. Det kan hevdes at søksmålsadgangen dermed favoriserer ressurssterke interesser som er godt organisert og evner å dokumentere sin betydning.¹³⁷ Dette gir en slagside i disfavør av naturinteresser som typisk vil være mer fragmenterte, ikke-økonomiske og hvor den enkelte ikke har insentiv til å engasjere seg med tilsvarende styrke. Der det heller ikke finnes egnede organisasjoner er muligheten for å håndheve naturinteressene dårlige.

2.5.2 Prosessuelle konsekvenser av naturrettigheter

Å gi subjektive rettigheter til naturen vil etter norsk rett innebære at naturen får parts-evne.¹³⁸ Også disse rettighetene vil måtte fremmes gjennom en representant, men her vil interessene knyttes til rettighetshaveren selv og ikke representanten. Dette gir en videre adgang til å reise sak ved at rettssubjektet kan håndheve egne rettigheter direkte, uavhengig av virkeområde eller formål, og ved at rettssubjektet kan samle og håndheve alle tilhørende interesser. Som vi skal se under pkt. 2.6 forutsetter dette at skader på naturen får en form for verdsetting i rettsapparatet.

I sin omtale av ideen om naturrettigheter peker Eckhoff på at dette gir miljøhensynene større vekt, både prosessuelt og materielt, og gjør det enklere å sammenligne de samlede naturinteressene mot de menneskelige.¹³⁹ Dessuten kommer det tydeligere frem at både økonomiske og ikke-økonomiske hensyn må spille inn, både fremtidige og nåtidige.

Representasjonen av naturen kan skje i form av en fysisk eller juridisk person som

¹³⁴ Tvisteloven § 1-4 jf. §1-3

¹³⁵ Eckhoff (1980) s. 3

¹³⁶ Bugge (2011) s. 44

¹³⁷ Johansen (1986) s. 391-394

¹³⁸ Backer (1984) s. 16 omtaler tvistemålsloven, men tvisteloven er ment å videreføre gjeldende rett på dette punktet, se Ot.prp. nr. 51 (2004-2005) s. 368

¹³⁹ Eckhoff (1980) s. 4

verge, slik blant annet Stone har foreslått.¹⁴⁰ Han argumenterer for at vergen er en kjent størrelse i rettsapparatet fra før, og allerede ivaretar antatte interesser hos fostre, spedbarn og umyndiggjorte¹⁴¹. Dette, hevder Stone, kan også sies å gjelde juridiske personer som heller ikke har evne til å opptre selv; en bobestyrer opptrer som "verge" for et konkursbo, og en advokat taler på vegne av et selskap.¹⁴²

I fortsettelsen skal vi holde oss til vergeløsningen som representasjonsform og se hvordan den lar seg kombinere med ulike modeller for søksmålsadgang. Dette temaet er omfattende, og vi må her begrense oss til enkelte utvalgte modeller og overordnede spørsmål.

2.5.3 Vergeløsningen

Som vi har sett kan naturrettighetene grunnes i interesser i naturen, hvor vergens skjønnsadgang kan variere ut fra hvor objektivt interessene kan fastslås. En vid skjønnsadgang for vergen kan være uunngåelig, men problematisk, ettersom naturinteressene ofte vil være tett knyttet til vitenskapelige vurderinger – for eksempel om et økosystems bæreevne eller hvorvidt et vann har blitt utsatt for alvorlig forurensning. I dette ligger at velmenende mennesker kan trå feil som følge av manglende fagkunnskap, for eksempel ved å søke beskyttelse av de naturobjekter eller -interesser som subjektivt sett oppfattes som viktigst.

Det er heller ikke alle som vil ha naturens beste i sikte. En verge kan ønske å håndheve naturrettighetene for å sikre seg personlige eller forretningsmessige fordeler, men kan også ønske en håndhevelse i tråd med naturinteressene der dette ivaretar vergens egeninteresse. For eksempel kan en virksomhet få konkurransefortrinn av at konkurrenten må forholde seg til naturrettigheter i sitt område.

2.5.3.1 *Fri søksmålsadgang (actio popularis)*

Disse betenkelighetene kommer særlig til syne der søksmålsadgangen for saker om naturrettigheter er åpen (*actio popularis*)¹⁴³, ved å verken ha skranker for å opptre som verge eller for å gå til sak for øvrig. Løsningen kan innebære at en person betraktes som verge kun ved å levere stevning til retten, selv om andre begrensninger riktignok spiller inn, slik som jurisdiksjonsspørsmål, søksmålsgrunnlag og finansielle krav til saksøker som kan demme opp for unødige søksmål.¹⁴⁴

En åpen adgang kan forsvares ut fra en tanke om at enhver bør ha mulighet til å prøve rettslige spørsmål som angår ens eget livsgrunnlag,¹⁴⁵ men som nevnt betyr ikke dette at adgangen vil bli brukt til dette formålet. Dette taler for en form for begrens-

¹⁴⁰ Stone (1972) s. 464 flg.

¹⁴¹ Se for eksempel vergemålsloven § 2 jf. § 1

¹⁴² Stone (1972) s. 464

¹⁴³ Bassi (2009) s. 465

¹⁴⁴ Bassi (2009) s. 467

¹⁴⁵ Backer (1984) s. 15

ning slik at man er sikret at rettighetene håndheves i tråd med intensjonen.

2.5.3.2 Begrenset søksmålsadgang

En mulig terskel er å la vergen oppnevnes av retten.¹⁴⁶ Stone tar til orde for en slik løsning ved at en "venn av naturobjektet" ber om å bli oppnevnt av retten når han oppfatter at naturobjektet er i fare.¹⁴⁷

Det kan tenkes oppstilt kriterier for oppnevningen, både for å unngå verger som er illojale overfor naturinteressene og verger med vikarierende motiver, selv om disse er sammenfallende med naturen på oppnevningstidspunktet. Å ha "uriktig motivasjon" kan utvikle seg til å bli problematisk der egeninteressene skiller seg fra naturinteressene etter hvert som saken utvikler seg.

I så måte kan det argumenteres for at den ideelle vergen påtar seg rollen ut fra et engasjement for naturens interesser og ønsker å håndheve disse etter beste evne. Dette kan man forsøkes å oppnå ved å kreve et minimum av kunnskap om naturobjektet eller økosystemet, genuin interesse i å håndheve naturretighetene og tilstrekkelig evne til å representere naturen i rettsapparatet.¹⁴⁸ Selv om man skulle lykkes i å slå fast noen objektive verdier ved naturen vil imidlertid vergerollen uansett forbli subjektiv; blant annet der vergeoppnevningen skjer på vergens initiativ. I dette ligger en fare for at dem som verdsetter det aktuelle naturobjektet i tråd med etablerte naturretigheter også vil ønske å opptre som verge.¹⁴⁹

2.5.4 Domstolenes oppnevning og kontroll av vergen

En modell med begrenset adgang til å opptre som verge krever et kontrollorgan, her forutsatt å være domstolene. Dette kan for det første omfatte selve oppnevningen av vergen, for eksempel dels bygget på en vurdering av kandidatens faglige kompetanse, og dels hvilke egeninteresser vedkommende kan ha i sakens utfall. For dette formålet kan en ordinær habilitetsvurdering gi en pekepinn.¹⁵⁰

Vergens aktivitet må dessuten kontrolleres slik at vergegjeringen gjennomføres til naturobjektets beste. Dette innebærer i praksis en krevende kontroll med at vergen håndhever naturretighetene mest mulig ikke-antroposentrisk ettersom rettighetene nær sagt uunngåelig vil ha sterke skjønnspregede innslag. Dette gir særegne problemer ved at det er vanskelig å bevise at vergen tar feil – i motsetning til selskaper som kan avslutte forholdet med sin "verge" advokaten,¹⁵¹ har ikke naturobjektet tilsvarende muligheter til å protestere. Dette er i så måte et mandat som domstolene

¹⁴⁶ Stone (1972) s. 464

¹⁴⁷ Stone (1972) s. 464

¹⁴⁸ Bassi (2009) s. 473

¹⁴⁹ Huffman (1974-1975) s. 201

¹⁵⁰ Se for eksempel forvaltningsloven § 6 flg.

¹⁵¹ Tamen (1998) s. 11-12

må gis.¹⁵²

Der vergen oppnevnes på permanent basis, som foreslått av Stone,¹⁵³ kan domstolene tenkes å få en kontinuerlig rolle i å kontrollere vergens aktivitet, også om vergen opptrer på vegne av naturobjektet i for eksempel høringer. Om en rekke naturobjekter skulle ha verge på permanent grunnlag kan dette bli ressurskrevende, om man ikke begrenser vergeadgangen til større grupper naturobjekter.

2.5.5 Utvidet søksmålsadgang som alternativ

Det kan spørres om ikke en utvidet søksmålsadgang vil tjene samme formål som naturrettigheter ved å gi interesseorganisasjoner eller private generelt en enklere adgang til å reise sak for å håndheve naturinteresser.

En første ulempe med utvidet søksmålsadgang er imidlertid at dette kan virke prosessdrivende og gi søksmålsadgang til flere ad hoc-organisasjoner. Foruten å øke antall saker for domstolene vil ad hoc-grupper kunne reorganisere seg under nytt navn ved et tap og reise nytt søksmål. Der man i stedet gir vergen en skjønnsmessig adgang til å intervensere på vegne av naturobjektet, kan naturobjektet i stedet bli bundet av en rettskraftig avgjørelse¹⁵⁴ - forutsatt at man her har klart å avgrense naturobjektet til en konkret størrelse.

Også Eckhoff er skeptisk til om utvidet søksmålsadgang er et fullgodt alternativ. Han peker på at miljøraker ofte er preget av fragmenterte interesser som gjennom utvidet søksmålsadgang kan representeres av ulike parter – enten fysiske personer eller organisasjoner. De ulike naturinteressene kan imidlertid være av så ulik art og være spredt på så mange hender at ingen av dem isolert sett gir privatpersoner grunnlag for å reise søksmål; det er heller ikke alltid en interesseorganisasjon som kan samle interessene – og sjelden eksisterer det en organisasjon som dekker alle. Til dette kommer at aktuelle parter i en sak kan ha motstridende interesser og ikke alltid vil ha økonomi eller interesse av å gå til sak, selv om de krenkede naturinteressene kan være svært viktige – i det minste for naturen selv. Privatpersoner, for eksempel en eier av en elv som blir forurenset, kan også ”kjøpes ut” ved å inngå forlik med forurenseren.¹⁵⁵

¹⁵² Se til sammenligning vergemålsloven § 29 (2)

¹⁵³ Stone (1972) s. 466

¹⁵⁴ Stone (1972) s. 470-471

¹⁵⁵ Eckhoff (1980) s. 3-4

2.6 Naturens økonomiske verdi

Etter dagens rett beregnes normalt skader på naturen ut fra det økonomiske tapet skaden påfører mennesket; naturen i seg selv er ikke en skadelidt.

2.6.1 Skader på naturen som en negativ ekstern virkning

Samfunnsøkonomisk innebærer dette at samfunnet ikke konfronteres med de fulle, reelle kostnadene av skader på naturen, både ved privat og offentlig eierskap. Skadene opptrer i stedet som en negativ ekstern virkning – en ulempe ved den økonomiske virksomheten som aktøren ikke har noen oppfordring til å ta hensyn til i sin adferd.¹⁵⁶ Dette er synlig ved naturinteresser hvor den enkelte har fri adgang til bruk og dermed bare insentiv til å forfølge egeninteresser selv om dette til slutt gjør naturverdien ødelagt for alle ("allmenningens tragedie")¹⁵⁷.

Det er imidlertid også synlig ved private goder hvor for eksempel forurensning av en elv kan være en ideell løsning for de menneskelige involverte ved at én part får forurensning, mens den andre blir kompensert for de økonomiske ulempene dette gir.¹⁵⁸ Kostnader som ikke lar seg internalisere hos noen av partene, men hos dyrearter, planter eller naturen som helhet, faller dermed utenom kalkulasjonen.

De påviselige økonomiske kostnadene forbundet med forurensningen vil typisk være mindre enn de reelle miljøkostnadene om man for eksempel skulle gjenopprettet naturtilstanden før skaden inntraff. Den som blir kompensert for ulempen eller tilkjent erstatning vil heller ikke ha noen plikt, og heller ikke alltid mulighet, til å bruke erstatningen til å gjenopprette naturen.

2.6.2 Internalisering av kostnaden hos den ansvarlige

Naturrettigheter adresserer dette problemet ved at vergen kan gå til søksmål og kreve skade på rettssubjektet naturen erstattet. Erstatningskravet kan således gjelde tap av naturobjekter både med og uten menneskelig eller økonomisk verdi, slik som "unyttige dyr", plantearter som mister leveområdet, tapte villmarksområder eller utryddelsen av en art.¹⁵⁹

Skader på naturen må i så måte gis en verdi som lar seg anvende i rettssystemet – mest praktisk en pengeverdi. I fravær av en markedsverdi kan skader på naturen betraktes som overtredelser av eiendomsrettigheter (med naturen selv som "eier"), hvor rettssystemet skaper en pengeverdi for naturens ulike deler.¹⁶⁰ Tanken kan virke støtende ved at noe vi ofte betrakter som uerstattelig eller hevet over kroner og øre pris-

¹⁵⁶ Eide (2008) s. 101-102

¹⁵⁷ Eide (2008) s. 164

¹⁵⁸ Eide (2008) s. 556 flg.

¹⁵⁹ Stone (1972) s. 475

¹⁶⁰ Stone (1972) s. 476

settes, men dette gir like fullt en praktisk og universell måte å håndtere krenkelser av naturrettigheter på som er tilpasset vårt rettssystem.

Skadene kan da beregnes ut fra hva det vil koste å gjenopprette naturtilstanden før skaden skjedde.¹⁶¹ Dette er grunnleggende i norsk erstatningsrett hvor et påført tap skal erstattes. Det er også løsningen som er fulgt ved krenkelser av naturrettigheter i Ecuador og Bolivia. Den som har krenket naturobjektet kan således bli ansvarlig for å dekke utgiftene ved for eksempel å rense elven, sette ut ny ørret yngel eller plante nye trær.

2.6.2.1 Interessekonflikt ved høye sosiale kostnader

Gjenoppretting av naturtilstanden kan imidlertid være vanskelig å realisere der de sosiale kostnadene er høye. Et kraftanlegg kan for eksempel slippe ut spillvann som utrydder en sjelden planteart i området, men hvor anlegget for øvrig har svært positive miljøvirkninger. En installasjon kan forhindre spillvannet, men vil gjøre anlegget til en økonomisk utgiftspost i stedet for en besparelse.¹⁶² Vil vi være villige til å betale for installasjonen eller kan man i stedet ty til "markedsverdien" av plantearten? Hva vil i så fall den være?

Slike spørsmål blir særlig vanskelige når naturobjektene oppfattes som uvurderlige – slik som når plantearten utrykkes for alltid. Samtidig er ikke rettsordenen fremmed for å håndtere uvurderlige verdier.¹⁶³ Tapet av en arm eller tap av et uvurderlig maleri verdsettes og erstattes av domstolene, ikke fordi erstatningen nødvendigvis innebærer en fullgod kompensasjon, men fordi verdifastsettelsen gjør erstatningsretten operasjonell. I tillegg vil erstatningsnivået bære bud om hvilke verdier vi tillegger naturobjektet, noe som kan ha preventiv virkning der nivået legges svært høyt.

En alternativ løsning til verdsettelse kan være å gjenetablere arten et annet sted, eller gjennomføre et annet miljøtiltak som veier opp for tapet.¹⁶⁴ En slik tilnærming må i så fall kunne avgjøre hvilket naturobjekt som er skadelidende; er det kun plantearten som står i fare for å dø, eller er det også artene som er avhengig av denne som matkilde? Her støter man også på utfordringen i å ikke kjenne alle langsiktige innvirkninger skaden vil ha på naturen. Mindre skader på naturen (den konkrete plantearten) kan ofte vise seg å være langt mer vidtrekkende enn hva vi først var klar over (i økosystemet kan plantearten spille en sentral rolle).¹⁶⁵

¹⁶¹ Stone (1972) s. 476, se også pkt. 3.1.3 om Moder Jords rett til gjenopprettelse etter påført skade

¹⁶² Se f.eks. Stone (1972) s. 477-478

¹⁶³ Stone (1972) s. 478

¹⁶⁴ Stone (1972) s. 478

¹⁶⁵ Se for eksempel St. mld. nr. 21 (2004-2005) s. 9 flg.

2.7 Oppsummering og konklusjon av den teoretiske fremstillingen

2.7.1 Oppsummering

Globale og lokale miljøproblemer truer vårt livsgrunnlag. Tallrike rettslige virkemidler har kommet til, uten at problemene av den grunn er løst. Naturrettigheter kommer her inn som forslag til et nytt og innovativt virkemiddel ved at det forsøker å løse et av grunnproblemene på miljørettens område¹⁶⁶: At naturen ikke kan opptre rettslig eller håndheve egne interesser.

Som vi har sett over fører denne svakheten til at naturinteressene må bero på samsvarende med menneskelige interesser eller interesseorganisasjoners virkefelt for å oppnå beskyttelse gjennom privat håndheving. Subjektive rettigheter ville derimot gitt naturen, i form av en verge, kompetanse til å opptre på vegne av naturen selv, påberope naturens rettigheter og kreve kompensasjon for påførte skader, selv der skadene etter dagens rettssystem ville være for fragmenterte og avledede til å gi søksmålsadgang på ordinært vis.

Således har ideen om naturrettigheter teoretiske styrker som kan bedre vår evne til å takle miljøproblemene. Imidlertid støter ideen på betydelige hindre. De mest sentrale utfordringene er knyttet til naturens interesser og inndeling.

2.7.2 Betraktninger om naturens interesser

Den første sentrale utfordringen er å identifisere eller fastslå naturens interesser: Mennesker har en interesse av å påberope seg ytringsfrihet og en høne vil ha interesse av å ikke bli innestengt på livstid i et bur. Dette er slutninger vi trekker ut fra likhetstrekk og kommunikasjon. Men når det kommer til trær, fjell og økosystemer må vi forsøke å identifisere disse interessene objektivt eller slå disse fast etter beste subjektive evne. Når naturobjekter betraktes som skapninger med iboende verdi må formålet være å handle i tråd med det beste for naturobjektet – i tråd med deres interesser.

Interessespørsmålet er imidlertid uløselig knyttet til den menneskelige oppfatning, selv der vi forsøker å fastslå objektivt konstaterbare interesser. Dette gjelder også de ulike natursyn: Enten de kalles biosentrisme eller økosentrisme, er dette menneskeskapte betraktninger av hvordan vi bør omgås naturen. Naturens interesser lar seg ikke slå fast autoritativt, men overlater til enhver å ha sin oppfatning om hva elven aller helst vil, uten at noen kan bevise om de har rett eller feil. Hvordan kan vi vite at det beste for en elv ikke er å gi den avveksling fra sin årelange, kjedsommelige reining ved å bli lagt i rør og skape elektrisitet?¹⁶⁷ I et slikt perspektiv er professor James L. Huffmans kritiske kommentar illustrerende: Naturrettigheter er først og fremst en anerkjennelse av menneskelige interesser i å fremme en viss oppfatning om natu-

¹⁶⁶ Bugge (2011) s. 43-44

¹⁶⁷ Sagoff (1974) s. 222

ren i rettsapparatet.¹⁶⁸

2.7.3 Betraktninger om naturens inndeling

Den andre sentrale utfordringen er at naturrettigheter synes å forutsette en inndeling av naturen i håndterlige størrelser som kan gjøres til rettighetshavere. Her støter vi på at naturen rent økologisk snarere må betraktes som en helhet enn en gruppe av enkeltobjekter; alt henger sammen i en uendelig komplisert vev av avhengigheter og motsetninger. Å stykke opp naturen i enkeltobjekter og gi disse rettigheter synes ikke bare vanskelig, men kanskje også kontraproduktivt: Inndelingen og rettighetene kan være vanskelige å gjøre så finmasket og sofistikerte at de samlet kan understøtte de interessene i naturen som er nødvendige for å løse miljøproblemene.

En side av dette er at en slik inndeling av naturen kan være et skritt i gal retning: Vi har sett hvordan det antroposentriske synet betrakter naturen og mennesket som separate størrelser i stedet for å se dem helhetlig og innbyrdes avhengige. Vil vi klare å reversere dette synet ved å se naturen på en lignende, oppstykket måte?

¹⁶⁸ Huffman (1992) s. 59

3 Praktiske perspektiver

Frem til nå har vi sett på hvilke teoretiske styrker og svakheter som ligger i ideen om naturrettigheter. Vi skal nå se på de praktiske aspektene ved konseptet. Dette er et omfattende tema og vi må begrense oss til utvalgte emner innenfor de mest sentrale landene som praktiserer naturrettigheter: Ecuador, Bolivia og New Zealand.

3.1 Naturrettigheter i Ecuador

For Ecuador skal vi se nærmere hvordan naturbegrepet og inndelingen av naturen er gjennomført, hvilket innholdet naturrettighetene er gitt og deretter vurdere om disse ser ut til å la seg håndheve rettslig.

3.1.1 Bakgrunn

I Ecuador, så vel som Bolivia, har ideen om naturrettigheter vokst frem parallelt med en "venstre-bølge" som har ledet sosialistiske, venstreorienterte partier til maktovertakelse¹⁶⁹ med påfølgende grunnlovsprosesser etter en en visjon om å skape en ny kurs for samfunnet,¹⁷⁰ ofte formulert som "det gode liv"¹⁷¹. Denne visjonen bygger på et tankesett fra urbefolkningen og ble innlemmet i den ecuadorianske grunnloven¹⁷² på deres initiativ¹⁷³ som et alternativ til vestlig nyliberalisme og de naturødeleggelser det har bragt med seg.¹⁷⁴ Tilsvarende visjon om "det gode liv" og innlemmelse i lovgivningen finner vi også i boliviansk rett.

Grunnloven ble også den første i verden¹⁷⁵ til å anerkjenne rettigheter for naturen og "Pacha Mama" (Moder Jord). Noe av foranledningen var ønsket om å verne Ecuadors særegne natur mot miljøtrusler: Landet har noen av landområdene med rikets biologisk mangfold i verden, blant annet 13 millioner hektar tropisk regnskog,¹⁷⁶ herunder området Yasuní i ecuadoriansk Amazonas¹⁷⁷ og Galapagosøyene.¹⁷⁸ Landet har dessuten 14 ulike urbefolkninger.¹⁷⁹

3.1.2 Klassifisering av naturen

Naturbegrepet "Pacha Mama" eller Moder Jord defineres som stedet "der liv reproduseres og oppstår" i grunnlovens art. 71. Av bestemmelsen fremgår at rettigheter knyttes til livssykluser, struktur, funksjoner og evolusjonære prosesser, slik at natur-

¹⁶⁹ Castañeda (2006) s. 28-29

¹⁷⁰ Gudynas (2009) s. 214

¹⁷¹ Se for eksempel Ecuadors grunnlov (2008 rev. 2011) fortalen

¹⁷² Ecuadors grunnlov (2008 rev. 2011)

¹⁷³ Acosta (2009) s. 219

¹⁷⁴ Becker (2011) s. 51-52

¹⁷⁵ CELDF (2008)

¹⁷⁶ Kimerling (1990-1991) s. 849

¹⁷⁷ Bass (2010) s. 12-13

¹⁷⁸ SNL (2015c)

¹⁷⁹ Yale Center for Environmental Law and Policy (2015)

begrepet synes å bygge på en økosentrisk tankegang, noe som også fremgår i art. 73 hvor det fokuseres på arter (fremfor individer), økosystemer og naturlige sykluser.

Kontekstuellt må dessuten naturbegrepet tolkes desto videre: "Pacha Mama" svarer til den andinske¹⁸⁰ forståelsen av Moder Jord, et slags altomfattende begrep hvor menneske og natur lever i tett symbiose,¹⁸¹ og nærmest må oppfattes som ett – rettigheter for Moder Jord kan oppfattes å også omfatte menneskerettighetene.¹⁸²

En slik forståelse er ikke-antroposentrisk og kan være egnet til å reflektere naturens kompleksitet, men naturbegrepet byr på store praktiske problemer ved at rettssubjektets grenser er vidt og vanskelig kan gis operasjonelt innhold ved at det synes å omfatte alt. Begrepet kan tolkes innskrenkende, for eksempel i biosentrisk eller dypøkologisk retning, men da må man like fullt håndtere en uklar grensedraining for å vite hvilke størrelser som er rettighetshavere, og om det er noen avgrensninger nedad eller oppad, for eksempel overfor bakterier eller atmosfæren.

Når slike spørsmål ikke er definert eller avgrenset for håndhevbare rettigheter, åpner det i teorien for absurde søksmål som å hevde bakteriers rett til å eksistere, regenerere og bli gjenopprettet hvis de blir utryddet.¹⁸³

Disse uklarhetene innebærer at en som ønsker å gå til sak på vegne av naturen vil ha vanskelig for å forutse egen rettsstilling og vite om han har søksmålsadgang. Dette kan lede til færre søksmål og generell tilbakeholdenhet med å påberope seg naturrettighetene. Naturrettighetenes rettslige betydning kan i så måte bli begrenset og ha dårligere forutsetninger for å utvikles videre i rettspraksis.

3.1.3 Naturrettighetenes innhold

Av den ecuadorianske grunnloven fremgår at naturen skal anerkjennes som rettighetsbærer der grunnloven tilkjenner naturen rettigheter, jf. kap. 1 art. 10 annet ledd. De konkrete naturrettighetene fremgår deretter av kapittel 7 i rettighetsseksjonen i grunnloven.

Naturen gis her – med referanse til naturens livssykluser – en umistelig rett til å eksistere, dø, regenerere og bli respektert, jf. art. 71 til 73. Sett under ett bærer rettighetene således bud om at naturen gis en universell rett til å eksistere¹⁸⁴, og da med en tilsynelatende økosentrisk vekt på helheter og harmoni i naturen fremfor enkeltheter.

Av artikkel 71 fremgår at naturen, eller Moder Jord, har en rett til "fullstendig respekt for sin eksistens og for opprettholdelsen og regenerering av sine livssykluser, struk-

¹⁸⁰ Fra Andesfjellene, jf. Bokmålsordboka (2015b)

¹⁸¹ FNs økonomiske og sosiale råd (2010) s. 3

¹⁸² Fish (2013) s. 9

¹⁸³ Whittemore (2011) s. 669

¹⁸⁴ Se pkt. 2.4.1.1

tur, funksjoner og evolusjonære prosesser." Incentiver skal gis for å beskytte naturen og fremme respekt for alle deler som utgjør et økosystem. Denne retten til å eksistere synes således å referere til naturprosesser, men formodentlig også biosentriske grupper som arter, som også bidrar til å bevare helhetene i naturen.

Artikkel 72 gir naturen en "rett til å bli gjenopprettet". Denne retten skal være adskilt fra forpliktelsen staten eller naturlige eller juridiske personer måtte ha til å kompensere individer og samfunn som er avhengige av et natursystem som er påvirket – formodentlig negativt påvirket eller skadet. Hva som ligger i gjenopprettelse fremgår ikke, for eksempel om dette er gjenoppretting til tilstanden før skaden skjedde (som var utfallet i Wheeler-saken jf. under), og heller ikke hvor absolutt retten skal være i et samfunnsøkonomisk perspektiv.

Et annet spørsmål er om gjenoppretting kan åpne for at man kan krenke retten til å eksistere, for eksempel ved at gjenoppretting skjer etter at gruvedriften er ferdig, eller ved å omplassere naturobjektene som er påvirket til et annet sted. Slik omplassering, som foreslåtte av Stone,¹⁸⁵ synes mindre trolig all den tid bestemmelsene også retter seg mot naturprosesser.

Staten er videre forpliktet til å treffe preventive eller restriktive tiltak overfor aktiviteter som kan føre til utryddelse av arter, ødeleggelse av økosystemer eller permanent endring av naturlige sykluser, jf. art. 73.

3.1.3.1 *Disharmoni og rettighetskollisjoner*

Motstridende interesser og rettighetskollisjoner er en uunngåelig del av lovverket, men avkrever en norm for å løse konfliktene, særlig når bestemmelsene er ment å være direkte håndhevbare¹⁸⁶. Dette gjelder ikke minst den ecuadorianske grunnloven som både er omfattende og spesifikk, uten at det er angitt hvordan konflikter mellom naturobjekter eller konflikter mellom menneske og natur skal løses. Løsning av konfliktene synes i stedet å være overlatt til domstolene.

Urbefolkningen er for eksempel gitt rett til å forvalte sitt eget land (art. 57), noe som kan stride mot et lite økosystems rett til å eksistere og regenerere (art. 71). Etter en tradisjonell forståelse kunne man anta at menneskerettigheter er ment å ha forrang foran naturrettigheter, men om dette gjennomføres kategorisk vil naturrettighetene bli tomme for innhold. En slik forståelse vil dessuten være i strid med grunnlovens antatt økosentriske tilnærming, som nettopp er anlagt fordi naturen må ses helhetlig og ikke antroposentrisk. Naturrettigheter som underordnes menneskerettigheter kan da bli lite annet enn faneparagrafer som ikke skiller seg markant fra dagens miljølovgivning, der interesseavveiningen gjøres med utgangspunkt i menneskelige interesser.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Stone (1972) s. 478

¹⁸⁶ Jf. om håndhevelse under.

¹⁸⁷ Sml. f.eks. Grunnloven § 112

Grunnlovens noe spesielle bestemmelse om at alle rettigheter er "umistelige, obligatoriske, udelelige, gjensidig avhengige av hverandre og av lik betydning" jf. art. 11 (1) nr. 6 er til liten hjelp for å løse slike konflikter. Skal denne bestemmelsen ha noen betydning må det være at de grunnlovfestede rettighetene ikke kan mistes fullstendig, men at man for øvrig må ha tolkningsrom for å løse konfliktene som oppstår.

3.1.4 Håndhevelse av naturrettighetene

Uavhengig av disse utfordringene må vi videre se på hvordan naturrettighetene generelt lar seg håndheve gjennom menneskelig representasjon.

Dette forutsetter for det første at grunnlovsbestemmelsene lar seg håndheve direkte, ettersom grunnloven i skrivende stund ikke er supplert med utdypende lovgivning. Av grunnloven fremgår at mangel på utfyllende rettslig regelverk (formodentlig formelle lover, forskrifter eller lignende) ikke skal kunne legitimere krenkelse av rettighetene, manglende anerkjennelse av disse eller at noen nektes rettslig å forfølge krenkelser av rettighetene, jf. art. 11 nr. 3.

Av artikkel 71 fremgår det videre at rettighetene kan påberopes av "alle personer, samfunn, folk og nasjoner" overfor offentlige myndigheter for å sikre håndhevelse. De kan bli "utøvet, fremmet og håndhevet, individuelt eller kollektivt, overfor kompetente myndigheter", og disse skal garantere rettighetenes håndhevelse, jf. art. 11 nr. 1. Det synes altså forutsatt at spesifikk lovgivning ikke er nødvendig for håndhevelse; grunnlovsbestemmelsene skal kunne håndheves direkte¹⁸⁸ og ikke utelukkende være programmatisk.¹⁸⁹

3.1.4.1 Søksmålsadgang

Ovenstående kan forstås dithen at det heller ikke er prosessuelle skranker for å gå til søksmål (*actio popularis*)¹⁹⁰, men vilkårene for den enkeltes adgang til å håndheve naturrettighetene fremstår som uklare ut fra grunnlovens system. I artikkel 71 heter det at enhver kan påberope naturrettighetene overfor offentlige myndigheter, formodentlig også rettsapparatet. Samtidig er det kun egne interesser og rettigheter enkeltindividet er gitt adgang til å beskytte, jf. art. 75.¹⁹¹ For naturrettighetenes vedkommende er det nettopp naturobjektet som er rettighetshaveren.

Dette kan tilsi at den tilsynelatende vide søksmålsadgangen kun er et direktiv¹⁹² og ikke rokker ved eksisterende prosesslovgivning. Fremgangsmåten for å påberope en krenkelse av en grunnlovsfestet naturrettighet må i så fall ta utgangspunkt i et eks-

¹⁸⁸ Suárez (2013) s. 3

¹⁸⁹ Daly (2012) s. 63

¹⁹⁰ Se pkt. 2.5.3.1

¹⁹¹ Bassi (2009) s. 464-465

¹⁹² Bassi (2009) s. 465

traordinært rettsmiddel¹⁹³, kjent som "amparo" i Latin-Amerika. Et slikt "beskyttende tiltak"¹⁹⁴ jf. art. 88, kan kreves for å få beskyttelse av konstitusjonelle rettigheter mot skade og trusler fra myndigheter eller enkeltpersoner.¹⁹⁵ Kravet avgjøres av en dommer med jurisdiksjon der handlingen eller unnlåtelsen fant sted, eller der effekten ble merket, jf. art. 86 nr. 2.

Vi skal ikke gå videre inn på hvordan den konkrete prosedyren arter seg, men derimot merke oss at det er en uklarhet knyttet til å reise et slikt krav på vegne av naturen. Det generelle latin-amerikanske utgangspunktet for amparo-instituttet er at prosedyren kun er åpen for den fornærmede part selv, slik at denne må reise kravet personlig eller gjennom sin representant hvis det er en juridisk person.¹⁹⁶

Hvordan naturen skal forstås her er imidlertid ikke klart. Mest nærliggende kan det være å tolke søksmålsadgangen for juridiske personer analogisk til å også omfatte naturen, ettersom naturen krever en form for representasjon som kan sammenlignes med en person som representerer et selskap. En slik antagelse gir like fullt en uklar rettsstilling hvor en klager vil ha vanskelig for å vite om han oppfyller de nærmere vilkårene for søksmålsadgang.¹⁹⁷

Såfremt det er en generell adgang til slikt saksanlegg støter man videre på spørsmålet om hvordan representasjonen skal skje, og om det kan oppstilles nærmere krav til hvordan vergen velges ut.¹⁹⁸ Grunnloven sier ikke noe om dette utover å indikere at en slik adgang må være svært vid, jf. art. 71 om at enhver skal kunne påberope rettighetene.

I det minste ut fra Wheeler-avgjørelsen beskrevet under må grunnlovsbestemmelsene om beskyttende tiltak fortolkes slik at disse utgjør den "eneste egnede og effektive måte" å håndheve naturrettighetene på,¹⁹⁹ tatt i betraktning den "udiskutable, elementære og uopprettelige viktigheten av naturen og tatt i betraktning hvor notorisk og åpenbar forringelsesprosessen er."²⁰⁰ Uttalelsen stammer imidlertid fra en underrettsdom og gir ikke ytterligere veiledning om ovennevnte uklarheter. Om doktrinen dermed blir overlatt til å utvikles gjennom rettspraksis innebærer det at en rekke saker om naturrettigheter må forsøkes ført uten at spørsmålet om søksmålsadgang fremstår som rimelig klart for saksøker på forhånd. Av disse prosessuelle betraktningene kan vi i så måte slutte at håndhevelsesadgangen for naturrettigheter fremstår som uavklart.

¹⁹³ Tschentscher (2013) s. 1

¹⁹⁴ "Acción de protección", tidligere "acción de amparo", se også Brewer-Carías (2008) s. 1-2

¹⁹⁵ Brewer-Carías (2008) s. 1

¹⁹⁶ Brewer-Carías (2008) s. 179 og s. 181-183

¹⁹⁷ Whittemore (2011) s. 666-669

¹⁹⁸ Jf. pkt. 2.5.3

¹⁹⁹ May (2014) s. 259

²⁰⁰ May (2014) s. 259

3.1.5 Konkrete rettsavgjørelser

Det har i skrivende stund vært to saker som vellykket har blitt prosedert på at naturrettighetene har blitt krenket. Sakene ble behandlet av to lavere, provinsielle domstoler – ingen saker har foreløpig vært behandlet av konstitusjonsdomstolen.²⁰¹

3.1.5.1 *Wheeler mot Director de la Procuraduria General Del Estado de Loja*

Den første saken ble reist av ekteparet Wheeler, utenlandske statsborgere bosatt i Ecuador, mot lokale myndigheter som følge av skader på elven Rio Vilcabamba. I forbindelse med utvidelsen av en hovedvei ble grus, sand og annet avfall dumpet rett i elven, noe som ledet til innsnevret elveløp og mangedoblet strømstyrke. Følgen var at eiendommer langs elven ble skadet av oversvømmelse, herunder Wheelers eiendom. Arbeidet på hovedveien hadde foregått uten konsekvensutredning, nødvendige plantillatelser og opplegg for avfallshåndtering. Wheeler-ekteparet hevdet at naturrettighetene var krenket og gikk til sak med krav om at elvens tilstand ble gjenopprettet som før.²⁰²

Wheeler-ekteparet fikk i avgjørelsen medhold i at naturrettighetene var krenket og at påførte skader måtte utbedres. I avgjørelsen beskrev retten skader mot naturen som "generasjonelle skader" i den forstand at de ikke bare skader nåværende generasjoner, men også fremtidige generasjoner; formodentlig også ikke-menneskelige generasjoner.²⁰³ Retten oppfattet dessuten rettighetene i grunnloven hierarkisk, i kontrast til ovennevnte art. 11 (1) nr. 6, og ga naturrettighetene forrang foran andre konstitusjonelle rettigheter – herunder menneskerettigheter – begrunnet i at et sunt miljø er viktigere og mer gjennomgripende enn andre rettigheter.²⁰⁴

3.1.5.2 *Ulovlig gruvedrift*

Den andre saken dreide seg om illegal gullgruvedrift nord i landet, der myndighetene selv gikk til sak med påstand om at gravene forurenset nærliggende elver og dermed krenket naturrettighetene. Domsavgivelsen gikk i favør av myndighetene og beordret stans i gruvedriften, men også at fullbyrdelsen skulle skje ved hjelp av "Ecuadors væpnede styrker"(!) som sammen med det nasjonale politiet skulle "ødelegge alle gjenstander, verktøy og andre redskap" brukt i gruvedriften som utgjorde alvorlig fare for naturen og som ble funnet der det var alvorlig skade på miljøet.²⁰⁵ Dommen ble fullbyrdet raskt og voldsomt, blant annet ved at et titalls kjøretøy ble ødelagt.²⁰⁶

Avgjørelsen var kontroversiell, blant annet ved at den manglet en fullstendig begrun-

²⁰¹ May (2014) s. 257

²⁰² May (2014) s. 258-259

²⁰³ May (2014) s. 259

²⁰⁴ May (2014) s. 259 og Daly (2012) s. 64, sml. Ecuadors grunnlov (2008 rev. 2011) art. 11 (1) nr. 6

²⁰⁵ Daly (2012) s. 65

²⁰⁶ Daly (2012) s. 65

nelse av hvorfor gruvearbeidernes eiendomsrett ble underordnet naturrettighetene. Avgjørelsen hadde derimot stor støtte i lokalbefolkningen som var rammet, og også regjeringen stilte seg bak avgjørelsen.²⁰⁷ Avgjørelsen kan dessuten sies å følge opp hierarkiet som skisseres i Wheeler-saken og den tyngde man der oppfattet at naturinteressene måtte ha.

3.1.5.3 *Gruvedrift i Condor*

Disse trekkene synes imidlertid ikke å være fulgt opp i senere saker, hvor de interessene som sto mot naturen var av større økonomisk og samfunnsmessig betydning.

Et eksempel er tillatelsen til å etablere et dagbrudd for utvinning av metaller i de fuktige tropiske skogene i høylandet Condor, et av landets mest artsrike og sårbare områder. Prosjektet vil bli verdens nest største metallgruve²⁰⁸ og vil omfatte seks dagbrudd over et område på nesten 10 000 hektar der all vegetasjon og overflatejord fjernes. Av en konsekvensutredning utarbeidet på oppdrag for utvinningselskapet bak prosjektet fremkom endog at utnyttelsen av området vil påvirke stedege arter av amfibier og reptiler og kan lede til deres utryddelse; prosjektet vil lede til at leveområdet deres fjernes og vannkilder forurenses.²⁰⁹

Miljøvernorganisasjoner gikk til sak, blant annet med påstand om at de omfattende og irreversible miljøkonsekvensene brøt med grunnlovens art. 73 hvor det heter at "staten skal pålegge forholdsregler og restriksjoner på alle aktiviteter som kan føre til utryddelsen av arter, ødeleggelsen av økosystemer eller permanent endring av naturlige sykluser".

Saken ble likevel tapt i første instans, blant annet med den begrunnelse at retten oppfattet miljøvern som en privat interesse som miljøvernorganisasjonene forsøkte å beskytte gjennom søksmålet, mens det private selskapet Ecuacorriente ivaretok en offentlig interesse - utvikling. Videre anså ikke retten naturrettighetene som krenket ettersom skogen Condor, som er et vernet område, ikke var direkte berørt av gruve.²¹⁰ Retten tolket altså naturbegrepet i grunnloven sterkt innskrenkende til å kun omfatte natur som er særlig vernet. Dette innebærer et markant avvik fra natursynet vi så i Wheeler-saken. Miljøet som en privat interesse står også i kontrast til verdensbildet i grunnloven, der naturen fremstår som et felles gode og ansvar, jf. for eksempel art. 71.

3.1.5.4 *Betraktninger om rettssakene*

Til tross for et begrenset rettskildemateriale er det av interesse hvordan Wheeleravgjørelsens ikke-antroposentriske argumentasjon står i motsetning til Condor-

²⁰⁷ Daly (2012) s. 65

²⁰⁸ May (2014) s. 260

²⁰⁹ Global Alliance for the Rights of Nature (2013)

²¹⁰ Yale Center for Environmental Law and Policy (2015)

avgjørelsen. Avgjørelsene kan illustrere problemene domstolene vil ha med å praktisere naturrettighetene når naturbegrepet og rettighetene er svært vide og vage, og hvor naturrettighetene etter grunnlovens tekst skal gis lik vektning som andre rettigheter. Den sterke interessekonflikten mellom økonomiske interesser og naturinteressene er også å merke seg; med utbredt fattigdom og avhengighet av olje- og utvinningsvirksomhet kan naturrettighetene ha dårlige forutsetninger for gjennomslag.

Foruten bestemmelsenes vage og generelle form kan også den kontekstuelle forståelsen av sentrale begreper skape vanskeligheter for direkte håndhevelse. Begreper som "Moder Jord" har sin forankring i urbefolkningen, og kan være fremmede størrelser for rettsapparatet, spesielt når disse bygger på et markant annerledes verdenssyn. Å avsi konkrete, normative avgjørelser kan således være utfordrende. Til dette kommer likevel at alternative natursyn nettopp synes nødvendige for en utvikling vekk fra antroposentriske syn som ikke er bærekraftige; i så måte kan land med en stor urbefolkning ha bedre forutsetninger for å lykkes med slike nyvinninger enn andre land.

3.2 Naturrettigheter i Bolivia

Med noe bredere penn skal vi nå se på hvordan de ulike aspektene ved naturrettigheter arter seg i Bolivia hvor naturrettighetene er å finne i grunnloven og lovgivning til beskyttelse av "Moder Jord". Vi skal her se på forståelsen av naturbegrepet og naturinndelingen, rettighetenes innhold og håndhevelsen av disse. Det synes ikke å være rettspraksis knyttet til lovgivningen.²¹¹

3.2.1 Bakgrunn

Som Ecuador har også Bolivia et svært rikt biologisk mangfold, og fremstår som åpne for innovative miljøgrep, blant annet gjennom initiativ som "Verdenserklæringen om Moder Jords rettigheter"²¹², et forslag til erklæring om internasjonal anerkjennelse av naturrettigheter.

Bolivia er særlig sårbart for klimaendringer; landet rammes i økende grad av naturkatastrofer, slik som oversvømmelser, flom og jordras.²¹³ Både landbruksområder og storbyer som La Paz trues av svikt i vann- og elektrisitetsforsyningen som følge av smeltende isbreer.

Et forsøk på å besvare truslene er anerkjennelse av naturrettigheter. Anerkjennelsen fremgår implisitt av grunnloven som fordrer et liv i harmoni med naturen, og eksplisitt i Lov om rettighetene til Moder Jord (Lov nr. 071)²¹⁴ og Lov om Rammelov om Moder Jord og helhetlig utvikling for et godt liv (Lov nr. 300)²¹⁵ som utdyper naturrettighetene nærmere. Sistnevnte lover benevnes heretter som hhv. Lov om Moder Jord og Rammelov om Moder Jord.

3.2.2 Klassifisering av naturen

Naturbegrepet i det bolivianske lovverket ("Moder Jord") har sterke likhetstrekk med det ecuadorianske. De har samme opphav i den andinske urbefolkningen²¹⁶ og må forstås synonymt og supplerende til hverandre. Den bolivianske lovgivningen er imidlertid mer utfyllende og kan gi en bredere forståelse av naturbegrepet.

I Lov om Moder Jord defineres Moder Jord som "(...) det dynamiske livssystemet [som er] skapt av det udelelige samfunn av alle livssystemer og levende skapninger, gjensidig beslektet, gjensidig avhengige og kompletterende, som deler en felles skjebne", jf. art. 3. Et livssystem forstås som "organiserte og dynamiske samfunn av planter, dyr, mikroorganismer og andre vesener og deres omgivelser, hvor de men-

²¹¹ Milam (2015)

²¹² World People's Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth (2010)

²¹³ Oxfam International (2009) s. 10

²¹⁴ Ley No. 071

²¹⁵ Ley No. 300

²¹⁶ FN's økonomiske og sosiale råd (2010) s. 3

neskelige samfunn og resten av naturen samhandler som en funksjonell enhet (...)", jf. art. 4.

Et livssystem synes å tilsvare hva vi kaller økosystemer, begrenset til den ikke-menneskelige natur. Moder Jord som helhet omfatter derimot både samlingen av disse livssystemene og andre levende skapninger, herunder mennesker og deres omgivelser. Dette må forstås som blant annet atmosfæren, luften, fjell, vær og klima, uten at grensen mot menneskeskapte omgivelser (slik som byer) eller natur påvirket av mennesker er trukket; vil for eksempel et dagbrudd være en del av Moder Jord og beskyttes slik det er? Hva vil eventuelt være idealtilstanden før fjellet er tilbake til å være "natur"?

Det økosentriske perspektivet og oppfatningen om hvordan helhetene kan eksistere i harmoni er dominerende. Det synes som om naturbegrepet kan avgrenses mot individuelle størrelser, slik at søksmål på vegne av enkeltobjekter kan avskjæres, eventuelt ved at det stilles visse krav til økosystemets størrelse – uten at dette fremgår av ordlyden.

3.2.3 Naturrettighetenes innhold

Når det gjelder de konkrete naturrettighetene inneholder ikke grunnloven²¹⁷ noen eksplisitt anerkjennelse av naturen som rettssubjekt, men anlegger et vidt ikke-antroposentrisk naturbegrep og en gjennomgående målsetting om å leve i harmoni med naturen. Anerkjennelse av naturrettigheter fremgår derimot av Lov om Moder Jord art. 5.

Av loven heter det for det første at livssystemene ikke skal bli kommersialisert og at menneskelig aktivitet skal foregå i balanse med Moder Jord, slik at evnen til å regenerere etter skader eller forstyrrelser ikke endres vesentlig, jf. art. 2. Staten og individer skal respektere, beskytte og garantere for rettighetene til Moder Jord.

Deretter fremgår syv grunnleggende rettigheter i art. 7 som har fokus på de ulike syklusene i naturen. Disse har likhetstrekk med den ecuadorianske grunnloven og gir rett til mangfoldig liv, herunder opprettholdelse og regenerering av livssyklusene. Moder Jord skal ha rett til vann og å bevare vannsyklusenes funksjon slik at livssystemene kan opprettholde bærekraften. Referansen til et økosentrisk syn blir videre synlig ved at Moder Jord gis rett til balanse slik at avhengighetene og komplementariteten mellom de ulike komponentene i naturen består. Der livssystemene blir påvirket av menneskelig aktivitet skal de ha rett til gjenopprettelse. For øvrig skal naturen generelt ha rett til å leve fritt for forurensning.

Den økosentriske forståelsen er gjennomgående, ved at naturen betraktes å ha en latent harmonitilstand og rett til en tilstand av balanse. Rettighetene synes ikke å

²¹⁷ Bolivias grunnlov (2009)

knytte seg til enkeltindivider eller arter, men helheter. Utformingen for øvrig er svært generell og omfattende, og står i kontrast til det meste av menneskelig aktivitet om de tas på ordet. Her kommer imidlertid rammeloven inn som beskriver nærmere hvordan rettighetene kan forstås.

Rammeloven oppstiller retningslinjer og regler for en rekke områder, slik som landbruk, utvinning, forvaltning av landareal, skog og vann.²¹⁸ Også disse bestemmelsene er generelle, men er et skritt i mer praktikabel retning. Det forblir imidlertid noe uklart hvilke interesser naturen skal tillegges og hvordan disse skal veies mot menneskelige interesser. I stedet for å adressere disse spørsmålene synes lovgivningen å ta mer tradisjonell form, hvor naturens rettssubjektivitet virker å komme mer i bakgrunnen i møtet med økonomiske realiteter. Gruvedrift, olje- og gassvirksomhet skal for eksempel skje på et "progressivt vis" i henhold til adekvate og rene teknologier for å minimere skader på miljøet, jf. art. 26 nr. 1. Dessuten bærer lovverket generelt preg av et ønske om "industrialisering av naturressursene", jf. bl.a. grunnloven art. 319. Hvilken konkret forskjell det innebærer at dette også skal skje i "harmoni og balanse med Moder Jord", jf. rammeloven nr. 6 fremstår som uklart.

De vage naturrettighetene kan kanskje veies opp av lovgivningens gjennomgående målsetting om å betrakte naturen helhetlig, slik at domstolene i det minste får insentiv og nødvendig tolkningsrom til å videreutvikle forståelsen av naturrettighetene og hvordan disse skal veies mot menneskelige interesser. I dette vil vi da også kunne se den reelle materielle forskjellen på naturrettighetsbestemmelsene og ordinære miljøbestemmelser.

Av interesse i så måte er at loven synes å oppstille en forholdsvis klar kollisjonsnorm jf. art. 6 (2) i Lov om Moder Jord. Her heter det at utøvelsen av individuelle rettigheter underordnes "kollektive rettigheter innen et av Moder Jords livssystemer", slik at enhver konflikt skal løses uten at et livssystems funksjon påvirkes irreversibelt. Dette kan forstås som en absolutt rett til å ikke bli utryddet, men krever i så fall en innskrenkende tolkning for å gjøre bestemmelsen anvendelig, for eksempel slik at mindre økosystemer faller utenom.

3.2.4 Håndhevelse av naturrettighetene

I Lov om Moder Jord defineres Moder Jord som "et felles subjekt av allmenn interesse" hvor "Moder Jord og alle dens komponenter, herunder menneskelige samfunn" gjøres til hjemmelshavere for de iboende rettighetene i loven. Naturens komponenter forstås som "skapningene, elementene og prosessene" som utgjør livssystemene i Moder Jord, jf. rammeloven art. 5. I utgangspunktet må dette forstås som at enhver kan håndheve naturrettighetene rettslig, herunder også naturobjekter.

Av rammeloven art. 38 fremgår det videre at brudd på Moder Jords rettigheter skal

²¹⁸ Se f.eks. Rammelov om Moder Jord art. 24 flg.

regnes som en krenkelse av offentlig rett og eventuelle kollektive og individuelle rettigheter. De offentlige myndigheter, ombudsmannen for Moder Jords forsvar eller domstolen for landbruk- og miljøspørsmål er pålagt å kreve naturrettighetene håndhevet, formodentlig ved mistanke om krenkelser, jf. art. 39 nr. 1-4. Private gis også håndhevingsadgang, som kollektiver eller individer, men da under forutsetningen av å være direkte berørt, jf. art. 39 II.

Dette er et problematisk trekk vi kjenner igjen fra nåværende prosesslovgivning, og som avviker fra den antatte forståelsen av reglene i Ecuador og hvordan naturrettigheter stort sett er forstått i teorien. Der dette vilkåret ikke er oppfylt er det således bare det offentlige som kan påtale krenkelser av miljøet og som formodentlig kan opptre som en verge for naturen. Dette gir en utilfredsstillende løsning der behovet for naturrettigheter er avledet av mangelfull offentlig håndhevelse.

3.3 Naturrettigheter i New Zealand

Vi skal til slutt se på naturrettigheter i New Zealand knyttet til elven Whanganui, som fikk rettssubjektivitet etter en avtale inngått i 2014 mellom den newzealandske regjeringen og Maori-stammene bosatt langs elven (Whanganui Iwi).²¹⁹ En avtale regulerer rettssubjektet ("Te Awa Tupua"),²²⁰ heretter kun betegnet som "avtalen".

Vi begrenser oss her til å se på hvordan rettssubjektet blir forstått, hvilke rettigheter og interesser som kan utledes av avtalen og hva slags løsning som er valgt for håndhevelse av rettighetene.

3.3.1 Bakgrunn

Avtalen har sin bakgrunn i koloniseringen av New Zealand, hvor maoriene hadde mistet kontroll over landområder og naturressurser. I 1840 ble det inngått en avtale med regjeringen som ga dem eierskap og kontroll over områdene rundt blant annet Whanganui.²²¹ Avtalen ble imidlertid brutt av regjeringen som blant annet avledet deler av elven til vannkraftverk, og maoriene mistet rettslig og faktisk kontroll over elven.²²² En århundrelang kamp fra maoriene om suverenitet over elven fulgte, og denne ble først avsluttet med avtalen. Da med regjeringens erkjennelse og beklagelse av uretten som var begått.²²³

Frem til avtalen ble inngått påberopte maoriene seg suverenitet over elven og områdene rundt, selv om deres natursyn i utgangspunktet er et annet; et syn som frem til nå har vært urealiserbart innenfor rettssystemets rammer: Maoriene betrakter alt i naturen, himmel, jord, dyr og mennesker, som etterkommere av felles forfedre. Forfedrene er guder og åndeskikkelser som tar bolig i alt i naturen og beskytter disse – også menneskene. Menneskene betrakter til gjengjeld naturen som sin egen slekt, hvor de er naturens etterkommere og vokter over den.²²⁴ Fjernt fra denne forestillingen er at mennesket er en hersker over naturen; snarere har det en vergerolle uten evne eller rett til å eie naturen. Forholdet er sammenlignet med en familie der individ og felleskap er bundet sammen over generasjoner.²²⁵

3.3.2 Elven som rettssubjekt

Dette natursynet gjenspeiles i avtalen, der eierskapet over elvebunnen overføres fra staten til elven selv.²²⁶ Avtalens ordlyd er i sterk kontrast til et antroposentrisk natur-

²¹⁹ Det er også gitt rettigheter til en nasjonalpark, Te Urewara, som ikke omtales her, se Magallanes (2015) s. 8-11

²²⁰ New Zealand Government (2014a)

²²¹ Magallanes (2015) s. 4

²²² Magallanes (2015) s. 4.

²²³ New Zealand Government (2014c) s. 3

²²⁴ Magallanes (2015) s. 3-4

²²⁵ Magallanes (2015) s. 3-4

²²⁶ New Zealand Government (2012) pkt. 2.8.1

syn hvor Te Awa Tupua (elven i vid forstand) beskrives som "et udelelig og levende hele bestående av elven Whanganui fra fjellene til havet, omfattende alle dens side-elver og dens fysiske og metafysiske elementer", jf. pkt. 2.1. Elven anerkjennes som et eget rettssubjekt med "rettigheter, fullmakter, plikter og ansvar"²²⁷ som en juridisk person", jf. pkt. 2.2. Samtidig består og anerkjennes det uatskillelige forholdet mellom elven og Whanganui-stammene.²²⁸

3.3.3 Elvens interesser

Elvens iboende verdi og dens interesser kommer til uttrykk i fire prinsipper ("Tupua te Kawa"), jf. pkt. 2.7. Disse kan oppsummeres som følger: Elven er en kilde til fysisk og åndelig næring for både natur og menneskesamfunn langs elven; elven er et udelelig og levende hele; Whanganui-stammene og elven har en uatskillelig forbindelse med, og ansvar for, elvens helse og velvære; og elven er en enkelt enhet bestående av mange elementer og samfunn som sammen bidrar til elvens helse og velvære.

Elvens helse og velvære fremstår således som de sentrale interessene. Dette er vage og flertydige begreper, men skal konkretiseres nærmere i en strategi for elven, jf. avtalens pkt. 4 flg. Strategien skal utvikles av en egen strategigruppe (men være åpen for innspill fra publikum) bestående av representanter fra offentlige myndigheter, næringsinteresser og maoristammer, jf. pkt. 5.3-5.9. Disse skal fremme elvens helse og velvære i et miljømessig, sosialt, kulturelt og økonomisk perspektiv, jf. pkt. 4.1.

Strategien får rettslig betydning ved å måtte tas i betraktning av grupper som har funksjon, plikt eller fullmakt som følge av nærmere spesifisert miljølovgivning, som for øvrig må anerkjenne og underbygge Te Awa Tupuas status og nevnte prinsipper, jf. pkt. 2.9.

I motsetning til ovenstående latin-amerikanske eksempler er det altså ikke konkretisert noen nærmere rettigheter; man har i stedet begrenset seg til å anerkjenne elven som rettssubjekt og overlate til strategigruppen å konkretisere og utvikle interessene. Dette gjør det enklere å få ideen om naturretigheter til å passe inn under en teori om at rettighetene må grunnes i interesser.²²⁹ Prinsippene som ligger til grunn og Whanganui-stammenes sterke representasjon i strategigruppen antyder likevel at maoriernes natursyn vil dominere hvordan interessene, og også vergegjerningen, skal forstås, noe som må antas å være i tråd med avtalens intensjon og for så vidt fremgår av denne. Dette er sammenlignbart med urbefolkningens rolle i utformingen av lovverket i Ecuador og Bolivia.

Det er en styrke at elvens interesser autoritativt kan slås fast og håndheves, men at

²²⁷ Dette aspektet omtales ikke her, jf. pkt. 2.1.2.2

²²⁸ Magallanes (2015) s. 4

²²⁹ Tanasescu (2013) s. 857

disse får et innhold som fremmer et ikke-antroposentrisk natursyn avhenger dermed også av hvilke aktører som får gjennomslag. Er dette maoriene, som det legges opp til, forutsettes det at deres natursyn faktisk er i tråd med hva som antas å være til gunst for elven. En sikkerhet i så måte er at maoriene i det minste synes å ha et natursyn som er mer holistisk preget, med en mer forsiktig og respektfull tilnærming til naturen. Dette kan imidlertid aldri være noen garanti for at deres oppfatning av naturens beste vil være riktig. Skulle modellen få større utbredelse kan den få sin utfordring i større, motstridende interesser, for eksempel der enkelte deler av naturen kan få sin beskyttelse på bekostning av andre deler. Dette illustrerer hvordan naturrettigheter kan bli utformet og håndhevet for å ivareta naturen, men at vi i mangel av objektive sannheter om naturen aldri kan frigjøre oss fra de svakheter som ligger i en subjektiv, menneskelig fortolkning.

3.3.4 Vergeløsning

Foruten de generelle linjene som må trekkes opp av strategigruppen skal elvens interesser ivaretas av "elvens menneskelige ansikt" jf. pkt. 3.1. Vergen skal fremstå som én, men bestå av to personer: Én oppnevnt av maoristammene og én av regjeringen, hvorav begge må nyte høy anseelse, jf. pkt. 3.8 og 3.9. Vergens oppgaver vil være å "fremme og beskytte Te Awa Tupuas helse og velvære" og handle på elvens vegne, jf. pkt. 3.3. Vergerollen begrenser seg ikke kun til rettslig håndhevelse av elvens interesser, men kan også ivareta elvens interesser i for eksempel høringer jf. pkt. 3.4.

Vergeordningen følger således linjene trukket opp av Stone,²³⁰ ved at verger oppnevnes særskilt for et naturobjekt, og at naturojektet fremstår som en permanent størrelse. I dette ligger også et kvalitetskrav til vergen og til vergegjeringen, både i form av rammene som trekkes opp av strategigruppen og ved at vergen består av to personer, utnevnt av både regjeringen og maoriene. Løsningen fremstår således med et bedre og mer forutsigbart fundament enn hva vi har sett i de latin-amerikanske løsningene.

²³⁰ Stone (1972) s. 464 flg.

3.4 Oppsummering og konklusjon av den praktiske fremstillingen

3.4.1 Oppsummering

Vi har nå sett på ulike perspektiver ved hvordan naturrettigheter praktiseres i Ecuador, Bolivia og New Zealand – de tre mest fremstående eksemplene på land som har omfavnet ideen.²³¹ Av disse er det særlig to perspektiver som er iøynefallende: For det første at naturrettigheter så langt synes å mangle en helhetlig gjennomføring, og for det andre hvordan naturrettighetene synes å springe ut av menneskerettslige betraktninger.

Den manglende gjennomføringen kommer særlig til syne i det ecuadorianske og bolivianske tilfellet der naturrettigheter er implementert generelt, for alle deler av naturen, men uten at det er klart hvilken praktisk betydning de har. For det første er naturbegrepet vidt og uavgrenset. Dette kan overlate avgrensningen til domstolene eller å betrakte rettssubjektet som én størrelse – Moder Jord. Dette kan redusere naturrettigheter til å fungere som støtteargument for andre mer håndterlige interesser, som der økonomiske interesser også taler for den antatt beste løsningen for naturen.

Rettighetene i Latin-Amerika synes dessuten vanskelige å praktisere ved at de ikke er konkretisert utover svært generelle målsettinger om for eksempel frihet fra forurensning eller balanse i naturen. Dette har sin årsak i naturrettighetenes svakhet ved at håndhevbar rettigheter er vanskelige å gi et tilstrekkelig presist innhold, noe Ecuador og Bolivia så langt ikke har klart å løse. Andre utfordringer knytter seg til manglende utdypning av kollisjonsnormer eller normer for interesseavveininger. Bolivias lovgivning har i det minste forsøkt å knytte naturrettighetene opp mot de økonomiske interessekonfliktene som vil komme, med en kollisjonsnorm som tar sikte på å unngå irreversible skader på økosystemer. Hva som er irreversibelt og hvilke størrelser dette skal gjelde er imidlertid uklart. Tatt på ordet ville dette i det minste stoppet mye av landets utvinningsindustrier.

3.4.2 Målsetting om et nytt samfunn

Uten et mer robust fundament og rammeverk vil naturrettighetene mangle gjennomslagskraft når de kolliderer med tunge økonomiske interesser. Illustrerende er hvordan interessene i å utvikle gruvedrift i Condor i Ecuador eller å starte utvinning av skifergass ("fracking") i Bolivia²³² står i fare for å overkjøre naturrettighetene. Som en kommentator beskrev det er det "lite håp om å oppnå radikale sosiale endringer bare ved å legge 'naturrettigheter' til katalogen av juridisk anerkjente rettigheter".²³³

Bolivia og Ecuador har imidlertid gjort rett i å gjøre naturrettigheter til en del av en

²³¹ Enkeltstående eksempler på naturrettigheter finnes også i enkelte amerikanske kommuner, se Community Environmental Legal Defense Fund (2015)

²³² Hill (2015)

²³³ Burdon (2012)

større samfunnsendring – "det gode liv". Tankesettet har likhetstrekk med de helhetsorienterte natursyn vi har sett tidligere²³⁴, der forståelsen av naturen som i utgangspunktet harmonisk står sentralt. Ideen om "det gode liv" som et gjennomgående mål bærer således bud om et ikke-antroposentrisk natursyn.

Dette kan gi naturrettighetene bedre forutsetninger for å lykkes: Verdens miljøproblemer har i hvert fall delvis oppstått og tiltatt parallelt med en rådende ideologi om sterke markedskrefter og kapitalisme som økonomisk system. Disse forholdene kombinert med det antroposentriske skillet mellom menneske og natur gir grunn til å tro at naturrettigheter vanskeligere lar seg realisere i et samfunn der disse står i prinsipiell motsetning til en ideologi om frie markedskrefter.

Å gjennomføre et slikt paradigmeskifte lar seg derimot ikke gjøre over natten. Utfordringene synes således å bli best besvart med krav om utbedringer av svakhetene – men også med tålmodighet.

3.4.3 Naturrettighetenes utspring fra menneskerettigheter

De praktiske eksemplene illustrerer videre at naturrettighetenes inntog ikke nødvendigvis har sitt grunnlag som et innovativt miljøgrep, men snarere springer ut av menneskerettslige betraktninger: I Bolivia og Ecuador som anerkjennelse av natursynet og levesettet til en tidligere undertrykket urbefolkning,²³⁵ i New Zealand for å lege fortidens urett mot maoriene. Både rettighetenes tilblivelse og utforming illustrerer hvordan ulike urbefolknings natur- og verdenssyn ligger til grunn.

I dette perspektivet er det kanskje riktigere å se naturrettighetene som en illustrasjon på det moderne rettssystemets manglende evne til å uttrykke alternative natursyn når man ønsker at retten i større grad skal gjenspeile befolkningen. Helhetlige natursyn harmonerer dårlig med de avgrensede, håndterlige størrelsene som retten vanligvis opererer med. Naturrettigheter risikerer i så måte å bli et kompromiss hvor de fungerer som faneparagrafer med en uklar praktisk virkning og noe haltende gjennomslagskraft i møte med de økonomiske kreftene i samfunnet.

Når de praktiske tilfellene av naturrettigheter synes å bygge på slik blandet motivasjon – innebærer det også at naturrettighetene vil forbli et marginalt miljøgrep? Ikke nødvendigvis: I New Zealand har veien til naturrettigheter gått via maorienenes menneskerettigheter, som følge av at de to rettighetsgruppene nærmest er å regne som synonyme ut fra deres natursyn.

Om natursynet er et annet i den vestlige verden er det likevel en interessant påminnelse at formålet med naturrettigheter også kan oppnås gjennom en utvidelse av vår

²³⁴ Se pkt. 2.2.4.3

²³⁵ Bolivia og Ecuador er blant de fem landene i Latin-Amerika med høyest andel urbefolkning, se Georgetown University (2006)

forståelse av menneskerettigheter, for eksempel ved at en rett til et sunt og bærekraftig miljø²³⁶ tar opp i seg mer helhetlige syn på hva som er vårt forhold til naturen. Inspirert av maorisk eller andinsk natursyn kan vi kanskje finne frem til en egen erkjennelse av hvordan ideen om et nært slektskap med naturen egentlig ikke er så fjernt fra synet som allerede finnes i oss selv: "Jeg er elven, og elven er meg".²³⁷

²³⁶ Sml. Grunnloven § 112

²³⁷ New Zealand Government (2014a) pkt. 2

4 Avsluttende betraktninger

Jeg startet avhandlingen med spørsmålet om subjektive rettigheter for naturen er egnet for å løse, eller bidra til å løse, miljøproblemene verden står overfor. Dette lar seg ikke entydig besvare.

Formelt synes ikke ideen om naturrettigheter å bygge på noen selvmotsigelse: Rettigheter er et rettslig instrument som kan benyttes for å gi beskyttelse til rettssubjekter enten disse har klart identifiserbare interesser eller ikke.

At rettighetene utover dette er et egnet grep er derimot ikke gitt. De teoretiske og praktiske perspektivene over illustrerer hvor krevende det er å få utflytende størrelser i naturen til å passe inn i et rettighetsinstrument som skal håndheves i domstolene. Vanskene knytter seg både til avgrensning av naturen til størrelser vi klarer å håndtere rettslig og til å formulere hvilke interesser vi vil verne. Verken de teoretiske eller praktiske tilnærmingene som er gjort synes å ha et praktiserbart svar på disse utfordringene. Selv om det kanskje er prematurlt å avskrive de praktiske forsøkene på å implementere naturrettigheter synes det likevel å være en lang vei å gå før slike rettigheter kan få en universell utforming som gjør dem egnet til å gjøre naturinteressene rettslig håndhevbare.

Så langt når det gjelder problemene med å få de sprikende sidene av ideen til å henge ihop teoretisk og praktisk. Et annet aspekt er at ideen om naturrettigheter har større preg av et verdispørsmål enn et rettslig spørsmål. Implisitt vil man allerede ved utformingen av naturrettigheter måtte forholde seg til spørsmål som hvordan vår relasjon til naturen skal være, hva vi kan tillate oss å bruke naturen til og om naturen er en ressurs eller en skapning med iboende verdi. Dette er spørsmål som knytter seg til verdioppfatninger, men med naturrettigheter synes de å måtte besvares gjennom etablering av rettigheter og håndhevelsesmuligheter, i stedet for i fora utenfor rettsapparatet.

Dette illustreres av at naturrettigheter synes å forutsette et ikke-antroposentrisk natursyn hvor naturen betraktes som noe med iboende verdi og ikke kun en ressurs. Men dette strider mot det tradisjonelle natursynet vi finner i ordinær lovgivning, slik at naturrettighetene i seg selv innebærer et fundamentalt perspektivskifte.

Samtidig er ikke tid en overskuddsvare stilt overfor miljøproblemene. Dette kan tale for innovative forsøk på å endre vår relasjon til naturen før vårt eget livsgrunnlag blir ødelagt. Naturrettigheter har unektelig teoretiske fordeler ved at ideen i velfungerende form gir naturinteressene en tydeligere stemme i domstolene, mer i tråd med deres faktiske verdi og betydning.

I så måte kan det være grunn til å se på andre mellomveier for å komme utenom naturrettighetenes utfordringer. En tilgrensende idé er å begrense konseptet til deler av

naturen, for eksempel dyr, hvor rettssubjektet er klart definert, har tydeligere interesser og allerede nyter en viss grad av erkjennelse for sin iboende verdi.²³⁸ Viltlevende dyr kunne i så måte blitt representert av verger der de så sitt naturlige habitat bli ødelagt og slik gitt indirekte vern til naturen. Konstruksjonen har likhetstrekk med hvordan interesseorganisasjoner også kan håndheve naturinteresser der de har en tilstrekkelig nær tilknytning. En slik idé byr naturligvis på andre utfordringer, men illustrerer likevel at konseptet om naturrettigheter i mer begrenset form kan la seg konkretisere og forsvare.

For naturen som helhet ser det imidlertid vanskeligere ut. Enn så lenge synes ideen om naturrettigheter å måtte overkomme grunnleggende hindre før den utgjør et bedre alternativ til den beskyttelsen som kan gis naturen gjennom dagens lovverk.

²³⁸ Se for eksempel dyrevelferdsloven § 3 og Great Ape Project (udatert)

Litteraturliste

Bøker

- Ariansen, Per *Miljøfilosofi. En innføring*, 1992.
- Backer, Inge Lorange *Rettslig interesse for søksmål, skjønn og klage – særlig ved naturinngrep*, Universitetsforlaget 1984. Nasjonalbiblioteket. http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2013040807129
- Brewer-Carías, Allan R. *Constitutional Protection of Human Rights in Latin America. A Comparative Study of Amparo Proceedings*, Cambridge University Press, 2008. Cambridge Books Online. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511551727>
- Bugge, Hans Chr. *Lærebok i miljøforvaltningsrett*, 2011.
- Christophersen, Anne Bahr *På vei mot en grønn rett? Miljørettens utvikling i lys av den økologiske erkjennelse*, 1997.
- Cullinan, Cormac *Wild law. A manifesto for earth justice*, 2. utgave, 2011.
- Des Jardin, Joseph R. *Environmental Ethics. An Introduction to Environmental Philosophy*, 1993.
- Eide, Erling og Endre Stavang *Rettsøkonomi*, 2008.
- Eng, Svein *Rettsfilosofi*, 2011.
- Gisle, Jon, Kristian Andenæs, Jan Fridthjof Bernt, Jon Bing m.fl. *Jusleksikon* (3. utg.), 2007.
- Higgins, Polly *Eradicating Ecocide*, 2010.
- Johansen, Jon T. "Håndheving av almene interesser", i: *Samfunn, Rett, Rettferdighet. Festskrift til Torstein Eckhoffs 70-årsdag*, Bratholm, Anders Bratholm, Torkel Opsahl og Magnus Aarbakke (red.), 1986, s. 387-401.
- Laitos, Jan "Rules of law for use and nonuse of nature", i: *Rule of Law for Nature. New Dimensions and Ideas in Environmental Law*, Christina Voigt (red.), Cambridge University Press, 2013, s. 209-221. Cambridge Books Online. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781107337961.017>
- Maine, Sir Henry Sumner *Ancient Law. Its Connection with the Early History of*

- Society and its Relation to Modern Ideas*, 1913.
- May, James, og Erin Daly *Global Environmental Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2014. Cambridge Books Online. <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9781139135559>
- Michalsen, Dag *Rett. En internasjonal historie*, 2011.
- Sands, Philippe og Jacqueline Peel *Principles of international environmental law*, 3. utgave, 2012.
- Stone, Christopher D. "Response to Commentators", I: *Should Trees Have Standing? 40 Years On* (red. Anna Grear), 2012, s. 100-120.
- Westermarck, Edward *The Origin and Development of the Moral Ideas*, Macmillan and co., 1906. HathiTrust Digital Library. <http://hdl.handle.net/2027/inu.32000000977019>

Tidsskriftartikler

- Acosta, Alberto "Das 'Buen Vivir'. Die Schaffung einer Utopie", *Juridikum* (nr. 4, 2009), s. 219-223. (http://www.juridikum.at/fileadmin/user_upload/ausgaben/juridikum%204-2009.pdf) [Sisert 17.09.2015]
- Bassi, Michelle P. "La Naturaleza O Pacha mama de Ecuador: What Doctrine Should Grant Trees Standing?", *Oregon Review of International Law* volum 11 (nr. 2, 2009), s. 461-477. [Sisert 12.09.2015 fra HeinOnline.org]
- Becker, Marc "Correa, Indigenous Movements, and the Writing of a New Constitution in Ecuador", *Latin American Perspectives* volum 38 (nr. 1, 2011), s. 47-62. (http://www.law.yale.edu/documents/pdf/Becker_reading.pdf) [Sisert 19.09.2015]
- Bergmann, Sigurd "Bör naturen tillerkännas rättigheter? Rättsliga, etiska och teologiska aspekter i ljuset av ett konkret förslag", *Retfærd* årgang 16 (nr. 61, 1993), s. 22-36. (http://retfaerd.org/wp-content/uploads/2014/06/Retfaerd_61_1993_2_s22_36.pdf) [Sisert 29.10.2015]
- Castañeda, Jorge G. "Latin America's Left Turn", *Foreign Affairs* volum 85 (nr. 3, 2006), s. 28-43.

- (http://www.yorku.ca/sbohn/pols4555/Notes/2010/Week%2012_Castaneda.pdf) [Sisert 19.09.2015]
- Daly, Erin "The Ecuadorian Exemplar: The First Ever Vindications of Constitutional Rights of Nature", *Review of European Community & International Environmental Law* volum 21 (nr. 1, 2012), s. 63-66. [Sisert 24.09.2015 fra Wiley Online Library]
- Eckhoff, Torstein "Kan elver og skoger ha rettigheter?", *Hefte for kritisk juss* (nr. 1, 1980), s. 2-5.
- Emmenegger, Susan og Axel Tschentscher "Taking Nature's Rights Seriously: The Long Way to Bio-centrism in Environmental Law", *Georgetown International Environmental Law Review* volum 6 (nr. 3, 1994), s. 545-592. [Sisert 08.11.2015 fra HeinOnline.org]
- Fish, Laurel "Homogenizing Community, Homogenizing Nature: An Analysis of Conflicting Rights in the Rights of Nature Debate", *The Stanford Undergraduate Research Journal* volum 12 (2013). (http://web.stanford.edu/group/journal/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/05/SURJ_2012-13_RC121.pdf) [Sisert 11.11.2015]
- Good, Meg "The river as a legal person: evaluating nature rights-based approaches to environmental protection in Australia", *National Environmental Law Review* (nr. 1, 2013), s. 34-42 (http://www.nela.org.au/NELA/Documents/NELR_2013_1.pdf) [Sisert 23.07.2015].
- Gudynas, Eduardo "Verfassungen von Bolivien und Ecuador", *Juridikum* (nr. 4, 2009), s. 214-218. (http://www.juridikum.at/fileadmin/user_upload/ausgaben/juridikum%204-2009.pdf) [Sisert 17.09.2015]
- Huffman, James L. "Do Species and Nature Have Rights?", *Public Land and Resources Law Review* volum 13 (1992), s. 51-76. [Sisert 10.09.2015 fra HeinOnline.org]
- "Trees as a Minority", *Environmental Law* volum 5 (1974-1975), s. 199-202 [Sisert 04.11.2015 fra HeinOnline.org]
- Kimerling, Judith "Disregarding Environmental Law: Petroleum Development in Protected Natural Areas and Indigenous Homelands in the Ecuadorian Amazon", *Hastings International and Comparative Law Review* volum 14 (1990-1991), s. 849-905 [Sisert 17.09.2015 fra HeinOnline.org]

- Magallanes, Catherine J. lorns "Nature as an Ancestor: Two Examples of Legal Personality for Nature in New Zealand", *Vertigo – la revue électronique en sciences de l'environnement* (september 2015), s. 1-18. (10.4000/vertigo.16199) [Sitert 17.11.2015]
- McKay, Chris P. "What is Life – and How Do We Search for It in Other Worlds?", *PLoS Biology* volum 2 (nr. 9, 2004), s. 1260-1263. (10.1371/journal.pbio.0020302) [Sitert 08.11.2015]
- Sagoff, Mark "On Preserving the Natural Environment", *The Yale Law Journal* volum 84 (nr. 2 1974), s. 205-267. [Sitert 12.09.2015 fra HeinOnline.org]
- Stone, Christopher D. "Should trees have standing? Toward legal rights for natural objects", *Southern California Law Review* volum 45 (1972), s. 450-501. [Sitert 10.09.2015 fra HeinOnline.org]
- Tahvanainen, Annika "Hierarchy of Norms in International and Human Rights Law", *Nordisk tidsskrift for menneskerettigheter* volum 24 (nr. 3, 2006) s. 195-205. [Sitert 11.11.2015 fra Idunn]
- Tamen, Miguel "Kinds of Persons, Kinds of Rights, Kinds of Bodies", *Cardozo Studies in Law and Literature* volum 10 (1998), s. 1-32. [Sitert 12.09.2015 fra HeinOnline.org]
- Tanasescu, Mihnea "The rights of nature in Ecuador: the making of an idea", *International Journal of Environmental Studies* volum 70 (nr. 6, 2013), s. 846-861. (<http://dx.doi.org/10.1080/00207233.2013.845715>) [Sitert 21.09.2015]
- Tschentscher, Axel og Caroline Lehner "The Latin American Model of Constitutional Jurisdiction: Amparo and Judicial Review", *Social Science Research Network* (2013). (<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2296004>) [Sitert 16.11.2015]
- White, Lynn "The Historical Roots of Our Ecological Crisis", *Science* volum 155 (nr. 3767 1967), s. 1203-1207. [Sitert 18.10.2015 fra JSTOR.org]
- Whittemore, Mary Elizabeth „The problem of enforcing nature's rights under Ecuador's constitution: Why the 2008 environmental amendments have no bite”, *Pacific Rim Law & Policy Journal Association* volum 20 (nr. 3, 2011), s. 659-692. [Sitert 18.09.2015 fra HeinOnline.org]

FNs økonomiske og sosiale råd	<i>Study on the need to recognize and respect the rights of Mother Earth</i> , 2010. (http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/C.19/2010/4) [Sisert 15.11.2015]
Generalforsamlingsresolusjon 217 (III) (1948)	<i>International Bill of Human Rights: A Universal Declaration of Human Rights</i> .
Generalforsamlingsresolusjon 37/7 (1982)	<i>World Charter for Nature</i> .
Oxfam International	<i>Bolivia. Climate change, poverty and adaption</i> . Oktober 2009. (https://www.oxfam.org/sites/www.oxfam.org/files/file_attachments/bolivia-climate-change-adaptation-0911_4.pdf) [Sisert 26.09.2015]
WWF	<i>Living Planet Report 2014. Species and spaces, people and places</i> . 2014. (http://bit.ly/1ssxx5m) [Sisert 28.10.2015]

Norsk lovgivning og forarbeider

1814	Kongeriket Norges Grunnlov av 17. mai 1814 (Grunnloven)
1967	Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven – fvl.)
2001	Lov 15. juni 2001 nr. 59 om stiftelser (stiftelsesloven)
2005	Lov 17. juni 2005 nr. 90 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven – tvl.)
2008	Lov 27. juni 2008 nr. 71 om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven – pbl.)
2009	Lov 19. juni 2009 nr. 97 om dyrevelferd (dyrevelferdsloven)
2010	Lov 26. mars 2010 nr. 9 om vergemål (vergemålsloven – vgml.)
Ot.prp. nr. 51 (2004-2005)	Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tviste-

loven)

St. mld. nr. 21 (2004-2005) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand.

St. mld. nr. 26 (2006-2007) Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand

Utenlandsk og internasjonal lovgivning

- Bolivias grunnlov Constitución del Estado Plurinacional de Bolivia (2009).
Oversatt versjon fra
https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009?lang=en
- CBD Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro 5. juni 1992
- Ecuadors grunnlov Constitución de la República del Ecuador (2008, revidert 2011). Oversatt versjon fra
https://www.constituteproject.org/constitution/Ecuador_2011?lang=en
- Ley No. 071 Ley de Derechos de la Madre Tierra (21. desember 2010). [Bolivia] (Oversatt versjon fra Velasco, Luis Francisco Valle, *The Rights of Mother Earth in Bolivia*, 1. utg, 2013. E-bok fra Amazon.com)
- Ley No. 300 Ley Marco de la Madre Tierra y Desarrollo Integral para Vivir Bien (15. oktober 2012). [Bolivia] (Oversatt versjon fra Velasco, Luis Francisco Valle, *The Rights of Mother Earth in Bolivia*, 1. utg, 2013. E-bok fra Amazon.com)

Annet

- Bokmålsordboka *Antroposentrisk* (2015a), <http://tinyurl.com/antroposentrisk> [Sisert 20.11.2015]
Andinsk (2015b), <http://tinyurl.com/andinsk> [Sisert 22.11.2015]
- Burdon, Peter "*Environmental Protection and the Limits of Rights Talk*" (10.08.2012),
<http://rightnow.org.au/topics/environment/environmental-protection-and-the-limits-of-rights-talk/> [Sisert 18.11.2015]
- Community Environmental *Press Release: Ecuador Approves New Constitution: Voters Approve Rights of Nature* (2008),

- Legal Defense Fund (CELDF) <http://www.celdf.org/article.php?id=302> [Sitert 17.09.2015]
- International movement* (2015), <http://celdf.org/join-the-movement/where-we-work/international-movement/> [Sitert 20.11.2015]
- Georgetown University "*Indigenous Peoples, Democracy and Political Participation*" (13. oktober 2006), <http://pdba.georgetown.edu/IndigenousPeoples/demographics.html> [Sitert 04.10.2015]
- Giménez, Emiliano "Argentine Orangutan granted unprecedented legal rights", *CNN*, 04.01.2015. (<http://edition.cnn.com/2014/12/23/world/americas/feat-orangutan-rights-ruling>) [Sitert 23.11.2015]
- Global Alliance for the Rights of Nature "*The case for Rights of Nature in face of the Mirador Open Pit Copper Mining Project*" (2013), <http://therightsofnature.org/latin-america/the-case-for-rights-of-nature-in-face-of-the-mirador-open-pit-copper-mining-project/> [Sitert 25.09.2015]
- Great Ape Project "*World declaration on great primates*" (udatert), <http://therightsofnature.org/latin-america/the-case-for-rights-of-nature-in-face-of-the-mirador-open-pit-copper-mining-project> [Sitert 20.10.2015]
- Hill, David "Is Bolivia going to frack 'Mother Earth'?", *The Guardian*, 24.02.2015. (<http://www.theguardian.com/environment/andes-to-the-amazon/2015/feb/23/bolivia-frack-mother-earth>) [Sitert 4. oktober 2015]
- Milam, Robin R. e-post, 21.11.2015
- New Zealand Government *Whanganui Iwi and The Crown - Tutohu Whakatupua* (2012), <https://www.govt.nz/dmsdocument/3706> [Sitert 18.11.2015]
- Whanganui River Deed of Settlement Ruruku Whakatupua - Te Mana o Te Awa Tupua* (2014a), <https://www.govt.nz/dmsdocument/5947>. [Sitert 12.09.2015]
- Whanganui River Deed of Settlement between The Crown and Whanganui Iwi* (2014c), <https://www.govt.nz/dmsdocument/2731>. [Sitert 14.09.2015]
- Store norske leksikon (SNL) *Natur* (2009a), <https://snl.no/natur> [Sitert 20.11.2015]
- Miljø-biologi* (2009b), <https://snl.no/miljø%2Fbiologi> [Sitert

20.11.2015]

Økosystem (2009c), <https://snl.no/økosystem> [Sitert 20.11.2015]

Falkanger, Thor, *Rettighet-juridisk* (2015a),
<https://snl.no/rettighet/juridisk> [Sitert 24.08.2015]

Sagdahl, Mathias, *Verdi* (2015b), <https://snl.no/verdi> [Sitert 20.11.2015]

Jacobsen, Espen, *Galapagosøyene* (2015c),
<https://snl.no/Galápagosøyene> [Sitert 20.11.2015]

Store norske
leksikon – store
medisinske
leksikon (SML)

Liv (2009), <https://sml.snl.no/liv> [Sitert 20.11.2015]

Suárez, Sofia

“Defending nature: Challenges and obstacles in defending the rights of nature Case Study of the Vilcabamba River” (2013), Friedrich-Ebert-Stiftung, <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/quito/10386.pdf>. [Sitert 21.09.2015]

Wenar, Leif

Rights, The Stanford Encyclopedia of Philosophy (2015), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/rights> [Sitert 20.11.2015]

World People’s
Conference on
Climate Change
and the Rights of
Mother Earth

“Universal Declaration of the Rights of Mother Earth” (22. april 2010), <http://therightsofnature.org/wp-content/uploads/pdfs/FINAL-UNIVERSAL-DECLARATION-OF-THE-RIGHTS-OF-MOTHER-EARTH-APRIL-22-2010.pdf> [Sitert 26.09.2015]

Yale Center for
Environmental
Law and Policy

The politics of Rights of Nature in Ecuador, foredrag ved Natalia Greene [videoklipp], (9. mars 2015). [Hentet fra:
<http://environment.yale.edu/envirocenter/post/conversation-with-natalia-greene-about-the-rights-of-nature-in-ecuador>] (Sett 14.09.2015)